

MİLLÎ MÜCADELE'DE İNGİLİZ BASINI

Prof. Dr. ERGÜN AYBARS

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın büyük devletlerinin kendisi hakkında vereceği son hükmü, kade-rine boyun eğmiş bir şekilde razı görünmekteydi. Doğu sorunu, Avrupa'nın hasta adamının mirasının paylaşılması ile kapanacak gibi görünüyordu. Rusya, Ekim Devrimi sonrası savaştan çekilmiş ve yeni rejim bu yağmaya karışmadığını ilân etmişti. Okyanusun öteki yakasında doğan ve 20. yüzyılda dünya meselelerine ağırlığını koymaya başlayan A.B.D. de bu yağmaya katılmamakla birlikte, önemli bir çıkar bekliyordu. A.B.D. Başkanı Wilson, yayınladığı prensiplerdeki, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve Türklerin çoğunlukta yaşadığı yerlerde, bağımsız bir Türk Devleti kurulmalı hükümlerine rağmen, İngiltere ve Fransa tarafından ortaya konan "manda" oyununa düşüp, Ermeni ve Türkiye "mandaları" için incelemelere başlamış, General Harbord'u Anadolu'ya bu görevle göndermişti. Görülüyor ki Türkiye üzerinde büyük oyunlar dönüyor, galipler zaferin nimetlerini nasıl paylaşacağını düşünüyorlardı. Bu paylaşmanın hesabı Paris'te toplanan Barış Konseyi'nde ele alındı. Onlar Konseyi şeklinde başlayan toplantı kısa sürede Dörtler Konseyi'ne (İngiltere, Fransa, İtalya, A.B.D.) dönüştü. Ocak 1919'da Paris'te başlayan barış görüşmelerinin yankıları çeşitli ülkelerin basınında yer aldı. Basının kamuoyu üzerindeki etkisini gözönüne alırsak, bu dönemde basında çıkan haber ve yorumların etkisi ve önemini görmek gerekmektedir.

Bu konuda Fransız basınına inceleleyen Yahya Akyüz'ün "Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922"¹ konulu Fransa'da yaptığı doktora tezi çok başarılı bir örnektir. Yazar Fransa'da yayınlanan bütün gazete, dergi ve ilgili yayını inceleyerek geniş bir çalışma yaptı. Bir başka çalışma da Osman Ulagay'ın yaptığı "Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı"² dir. Kısa bir çalışma olmakla birlikte bir başlangıç oluşturmaktadır. Bilâl Şimşir'in yayımladığı "İngiliz Belgeleri", basına az yer vermekle beraber, araştırmacılar için çok yararlı bir hizmet olmuştur. İzzet Öztöp-

¹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922*, Ankara 1975.

² Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1974.

rak'ın yabancı basının Türk basınındaki etkilerini inceleyen, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını"³ konulu çalışması yine çok yararlı bir çalışmadır.

Konunun başlığı olarak seçtiğim üç yıllık dönem bütün İngiliz basının incelenmesi ile doktora düzeyinde bir çalışmayı gerektirmektedir. Ancak bir makale sınırları içinde kalarak üç İngiliz gazetesini ele alıp, konuyu üç yıla dağıtıp incelemek zorunda kaldım. The Times, The Observer ve The Manchester Guardian gazetelerinin birinci yıl haberlerini konunun birinci bölümü olarak Sevr'e kadar inceledim. Çalışmam geniş kapsamlı olmamakla beraber üç önemli gazeteye dayanması bakımından önem taşımaktadır.

Gazeteler Türkiye ile ilgili haberleri, genellikle bir hafta gecikmeli olarak İstanbul'daki muhabirlerinden, Yunan resmî açıklamalarından ve Reuter Ajansı'ndan almaktadırlar. Atina, Paris, San Remo, Londra çıkışlı haberlere de yer verilmektedir. Ayrıntılarda bazı farklılıklar görülmekle beraber, Türk, Yunan ve Ermeni meselesiyle ilgili haber ve yorumlarda birlik içinde oldukları ve İngiliz kamuoyunu istenilen yönde oluşturmak istedikleri açıkça görülmektedir. İstanbul adı yerine "Constantinople" adını kullanmaları dikkati çekiyor.

İngiliz basınının bu üç büyük gazetesi, Türkiye'nin paylaşılması için çalışan Paris Barış Konseyi'ne âdeta yol gösterici bir yayın faaliyeti içindedirler. Başlangıçta (1919 yılı başı) Pan İslâmcı baskıların Londra'yı meşgul ettiği, fakat bir süre sonra, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nın başında olduğu gibi etkisini ve önemini yitirdiğini görüyoruz. Gazeteler Yunan ve Ermeni yanlısı ve Millî Mücadele aleyhtarı yazılarıyla oldukça etkili olabilmişlerdir. M. Kemal Paşa'yı maceraperest, âsi bir general ve Millî Mücadele'yi de sömürgelerde sık sık rastlanan isyan hareketleri gibi göstermeyi başarabildiler.

Konuyu kronolojik bir sıralamayla vermek veya konu başlıklarına göre tasnif etmek durumuyla karşı karşıya kaldım. Kronolojik anlatım konuların bütünlüğünü bozmakta; konuya göre tasnif ise kronolojik önemi azaltmaktadır. Örneğin bir gazetenin aynı sayfasında "Âsi Türkler"in yarattığı tehlikeler dile getirilirken, diğer sütunlarda Yunanlıların haklılığı ve İzmir'e İtilâf Devletleri'nin izniyle ve mütareke hükümleri gereği çıktığı ve Ermenilerin Türkler tarafından "katledilmiş" oldukları haber ve yorumları yer almakta, Türkiye ve Türkler aleyhine çok etkili bir kötü propaganda yapılmaktadır. M. Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı hareket başlan-

³ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara 1981.

gıçta önemsenmediği için, haber başlıkları küçük puntolarla verilirken Sivas Kongresi ve özellikle B.M.M.'nin açılmasından sonra puntolar irileşmekte, haber ve yorumların çoğaldığı görülmektedir.

Konuyu kronolojik sıralama içinde fakat her konunun önemine değinerek vermeyi uygun buldum. İncelediğimiz gazete sayısının üç ile sınırlı olması, özellikle gazetelerin kamuoyunu oluşturması açısından önemini ve etkisini göstermesi bakımından kronolojik anlatımın yararlı olacağı kanı-sındayım.

Paris Barış Konferansı'nın Başlaması

Manchester Guardian Gazetesi 6 Mart 1919 tarihli nüshasında iç sayfa-da yayınlanan geniş bir yazıda "Orta Doğu" başlığı altında, Orta Doğu sorununun çözümüne birkaç değişik alternatif getirmekte, şimdiye kadar kötü Türk yönetiminde büyük acılar çekmiş olan değişik memleketler, ırklar ve medeniyetlerin durumlarının, özelliklerine göre ayrı ayrı ele alınmalarını önermektedir. Konuyu İstanbul, İzmir, Anadolu, Ermenistan başlıkları altında inceleyen gazete, Paris Barış Konferansı'na şu şekilde yol göstermektedir: Constantinople (İstanbul); İstanbul'un uluslararası bir önemi olduğunu, ulusların ticarî çıkarları açısından önemli olan Boğaz'ın üzerinde bulunduğunu, bu sebeple hem Karadeniz'e kıyısı olan devletler, hem de Boğazlardan yararlanan diğer devletler için burada barış ve huzurun sağlanmasının önemli olduğunu belirtiyor. Avrupa'nın gıda maddelerinin bu yoldan sağlandığını da bu görüşüne ekliyor. İstanbul'un nüfusunun bir milyonu biraz aştığını ve Türklerin çok az farkla üstün geldiğini, bunun da şehrin başkent olmasına bağlı bulunduğunu belirtip, "eğer hükümet ve ordu görevlileri buradan kovulursa nüfus avantajının Türklerden alınacağını" öneren gazete, Ermeni ve Yahudi nüfusunun birbirine yakın olduğunu hatırlatıyor. "Barış Konferansı Mısır'da yaptığı hataya burada düşmemelidir. İstanbul için manda kabul edilmeli ve sınırı şehrin su deposu olan Terkos gölünü ve Çatalca'yı da içine almalı, Doğu Trakya bu mandaya dahil olmalıdır" diyen gazete İstanbul için görüşünü bu şekilde bitirmektedir.

Anadolu sorunu için: "Anadolu Türklerin gerçek vatanıdır ve burada kalmaları haklarıdır" diye başlayan bu bölümde gazete, burada nüfusun altı milyon olduğunu ve çoğunluğunu köylülerin oluşturduğunu belirttikten sonra, bunların çalışkan fakat akıllı olmadıklarını, iş ve ticaret bakımından Ermeni ve Yunanlılara bağlı olduklarını ve 1915'de Ermeniler Anadolu'dan çıkartılınca, Türklerin bilgisizlikleri dolayısıyla çok güçlük

çektüklerini ileri sürüyor. "Barış Konferansı'nda şüphesiz Anadolu bir Türk toprağı kabul edilmeli, fakat Avrupalı bir mandaterin yönetimine verilmeli" diyen gazetenin önerdiği çözüm Türkiye'nin bir sömürgeci paylaşımına uğrayacağını göstermektedir.

İzmir: İzmir'de çoğunluğun Yunanlılarda (Rum yerine Yunanlı demektir) olduğunu ileri sürüp, burada çözümün zor olduğunu, şehrin hinterlandından ayrılamıyacağını ve sınır çizilirken bunun özellikle dikkate alınmasını hatırlatan gazete, İzmir'in özel şartlarla bir manda yönetimine verilmesini öneriyor. İzmir'in, İstanbul'dan farklı durumda olduğunu, İstanbul'un tarihî bağlarla Türkler için ayrı bir önemi bulunduğunu hatırlatıp, İzmir için, "Buraya öyle bir mandacı devlet seçilsin ki, hem Türkler, hem de Yunanlıları hoşnut etsin." "Buraya öyle bir manda sistemi konulmalı ki, hem mandacı devleti, hem de büyük devletleri tatmin etmeli ve Anadolu'nun genel yönetimini de etkilemeli" görüşünü ortaya atan gazetenin amacının İngiltere için bir zemin hazırlamaya çalışmak olduğu anlaşılıyor.

Ermenistan meselesi: Türklerin Ermenileri sürmeleri ve katletmeleri yüzünden, Doğu Anadolu'da Ermeni nüfusunun azaldığını, fakat toleranslı bir yönetimle Ermeni nüfusunun artacağını "çok muhtemel, Amerika'dan, İngiltere'den, Mısır, Singapur ve Hindistan'dan Ermenilerin geri döneceğini" ileri süren gazete, Ermenilere Akdeniz'e çıkış veren bir Ermenistan sınırı çizmenin bu sırada mümkün olduğunu ancak Ermeni mandasının çok pahalı olacağını da belirtiyor. Yazının altında yer alan Türkiye haritasında ise Ermenistan için özel bir yer gösteriliyor⁴. Gazete Ermenilerin bağımsız bir Ermenistan'a hakları olduğunu belirtip, büyük bir devletin meseleye sahip çıkmasını istiyor. Daha sonra Gürcistan ve Azerbaycan tarihi ve coğrafyalarından söz ediyor. Ermenistan için Akdeniz'e çıkış fikri Adana, İskenderun, Antep, Urfa, Maraş'ı isteyen Fransız çıkarlılarıyla çalışmaktadır. Manchester Guardian gazetesi 8 Mart 1919 tarihli nüshasında "Wilson Prensipleri Sınanıyor" başlığı altında, "Wilson prensiplerinin dünyada devrimci bir şekilde kabul edildiğini, politik ve prestij üstünlük için yapılan girişimlerin ticarî avantajları yok edebileceğine dikkati çekiyor ve Orta Doğu'da manda sisteminin başarılmasının önemi üzerinde duruyor. 16 Mayıs 1919 tarihinde ise "Julian Takvimi'nin 1 Mayıs

⁴ İngilizler aynı toprakları Kürtlere de vaat etmişlerdi. Lord Curzon'a bunu hatırlatan bir muhalefet milletvekiline Curzon, Kürtlerin Sünnî Müslüman olduğunu hatırlatıp, yalnızca oyaladıklarını söylemişti.

sında Yunan Ordusu İzmir'e Asker Çıkardı"⁵ başlığı ile İzmir'in işgalini duyurdu; Yunanistan'daki anti vatanperver çevrelerin ise Venizelos'un bu politikasını maceraperestlik olarak nitelendirdiklerini bildirdi ve İzmir'in işgalinin Yunanistan'da kilise çanlarının, fabrika sirenlerinin ve buharlı gemilerin düdük sesleriyle ilân edildiğini İngiliz halkına duyurdu. Paris Barış Konferansı'nın çalışmalarına yer veren The Observer gazetesinde 25 Mayıs 1919'da "Türkiye'nin Kaderi, Türkiye'nin Konferansta Taksimi Problemleri" başlığı altında "Genç Hıristiyan Erkekleri Cemiyeti"nin imzasıyla çıkan yazıda, Türkiye'nin kaderinin halâ belirlenmemesinin sıkıntılarına değiniliyor. Dörtler Konseyi'nin meseleyi çözmüş görünmesine rağmen Hindistan delegelerinin, Hindistan işleriyle ilgili Mr. Edvin Montagu ve konseye etkisi ile durumun değiştiği ileri sürülüyor. Meselenin (Nasreddin Hoca hikayelerinde olduğu gibi) gökden gelen biri tarafından çözümlür duruma getirildiğini, Dörtler'in, Türklerin oturdukları yerlerden koparılmasının hem aptallık, hem de yanlış olur şeklindeki düşüncelerinin yanlışlığa değinip, Almanya'nın hizmetine girmiş olan Türklere fırsat verilmesini istiyor. Hint Müslümanları'nın Türkiye lehine yaptıkları girişimleri samimi ve gerçekçi bulmayan gazete sultan İstanbul'a gönderilmeli diyor. "Çünkü İstanbul'da 500 yıldır yeşil bayrak dalgalanmıştır ve burası Türk Anadolu'nun da merkezidir. Bu şartlar altında Dörtler Konseyi'nde Türkiye'nin bütünlüğü korunmalı ve sultan İstanbul'da kalmalıdır. Bu bile zorlukları yenmek için yeterli değildir" diyerek konuya ayrı bir önem vermektedir.⁶ Anadolu sorununa değinen gazete Venizelos'un başarılı bir politika ile, Yunan çoğunluğunun bulunduğu İzmir'i İtalyan iddialarının da üstesinden gelerek elde ettiğini, zaten İtalyanların da gizli anlaşmalardan başka dayanakları bulunmadığını hatırlatıp, İtalyanların Antalya'da önemli kuvvetleri bulunduğuna dikkati çekiyor, İtalyanların Trablus'a da aynı şekilde yerleştiğini hatırlatıyor. Türk barışı için görüşlerin sık sık değiştiğini belirten Observer⁷, bir ara İstanbul dahil bütün Türkiye'yi Amerikan mandasına, bir ara Yunanistan ve İtalya'ya daha geniş toprak verilmesinin düşünüldüğünü, bir ara da sultanın korunmasının Fransa'ya verilmesinin düşünüldüğünü hatırlatıyor ve Türklerin kendilerini toplayamayacak şekilde bölünmesinin yararlı olacağını ileri sürüyor, Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan'ın birliğinin korunması gerektiğini hatırlatıp, milletlerin millî egemenlikleri için kapıyı açık bırakmalıyız derken, "Ermeniler için isteni-

⁵ Manchester Guardian haberi Reuter Ajansı'ndan, Ajans da Yunanistan'ın Londra Cemiyeti'nden aldı.

⁶ İleride Hint Müslümanları ve Pan İslâmizm başlığı altında ele alınacaktır.

⁷ The Observer 25 Mayıs 1919.

len millî egemenlik Türklere verilmek istenmektedir” diye eleştiriyor. Hıristiyan görüşünün ve Türk düşmanlığının etki ve önemini gösteren bir haber de Manchester Guardian’ın 19 Haziran 1919 tarihli haberinde yer alıyor: “Müthiş Türk Nihayet Cellâtlarına Teslim Edildi” cümlesiyle başlayan yazısında, Damat Ferit Paşa’nın, Onlar Konseyi’nde yaptığı konuşmada, Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa katılmasının sorumluluğunu İttihat Terakki ve Almanya üzerine yıkmasını ve bu sebeple imparatorluğun tahrip edilmemesi isteğinin, hiç de hakları olmadığı halde konsey tarafından nezaketle dinlendiğini belirtiyor. 27 Haziran’da konuya tekrar değinen Manchester Guardian, haberi daha geniş bir biçimde verdikten sonra, Türklerin binlerce Hıristiyan’ı nasıl öldürdüğünü hatırlatıyor, Paris Barış Konferansı’nda Türk sorununun çözümünün gecikmesinin rahatsızlık yaratmakta olduğunu ileri sürüyor. The Times 7 Temmuz 1919’da⁸ Süleymaniye yakınında Kürt aşiretleri ile İngiliz birliklerinin çatışmalarını verirken; Türk meselesine değinerek, Versay’da Almanya ile imzalanan anlaşmanın⁹, Paris’te bulunan Türk delegelerini düş kırıklığına uğratıp, büyük bir kedere boğduğunu ve konferanstan çekileceklerine dair bir nota verdiklerini belirtip, “Türkler bu barıştan ne bekliyorlardı ki nota veriyorlar” diye yazdıktan sonra, Damat Ferit Paşa’nın, muhaliflerince, Türk çıkarlarını koruyamamakla suçlandığını duyuruyordu. Barış Konferansı’nda görüşmelerin uzamasının ise onların (Türkler) isteklerinin daha ciddiye alınmasına zorlayacağına dikkati çekiyor.

Müttefikleri ve İngiliz gazetelerini endişelendiren bir konu Pan İslâmizm oldu. Her üç gazetede de bu konuya ayrı önem verildiğini görüyoruz. The Times’ın 4 Temmuz 1919 tarihli nüshasında, “Pan İslâmizm Silâh Olarak Kullanılıyor. Türkiye Zamanla Oynamaktadır. Barış Görüşmeleri Ne Kadar Uzun Sürerse Pan-İslâmcı İpleri Çekmek İçin O Kadar Zaman Kazanılacaktır” diye başlayan yazıda Cavid Bey’in ortadan kaybolmasını, İttihat Terakki’nin İsviçre’ye büyük bir para transfer ettiğine bağlamakta, savaşın galibi olarak verdikleri kayıpların karşılığını almayı hak ettiklerini ileri sürmektedir. İttihat Terakki’nin liderlerinin ayrılmış olmasına rağmen, İzmir’in Yunanlılarca işgalinin partiyi güçlendirdiğini, Hindistan, Afganistan ve Mısır’daki son olayların Pan İslâmcı bir görüşle yorumlanarak İttihatçılara güç kazandırdığı sanılmaktadır. İttihatçıların, Odesa’dan Küçük Asya’ya giren Bolşeviklerle temas halinde oldukları ileri

⁸ The Times, 7 Temmuz 1919 s. 11, Haber 2 Temmuz tarihlidir.

⁹ Versay Anlaşması ile Almanya’dan Alsas Loren bölgesi alınıyor ve ağır savaş tazminatı ödemeye (55 milyar dolar) mahkûm ediliyordu.

sürülmektedir¹⁰. İstanbul çıkışlı bir haberde de Türk Örfî İdare Mahkemesi'nde Enver Paşa'nın ve ileri gelenlerin idama mahkûm (gıyaben) edildikleri duyuruldu¹¹. Yine 11 Temmuz'da bir Ermeni gazetesi olan The Sagadamart'a dayanarak, Besarabya'da bulunan 20.000 Ermeni'nin Ermenistan'a göçe karar verdikleri, ancak Türk tehlikesi karşısında müttefiklerin yardımı olmaksızın bunun başarılamiyacağı belirtiliyor, 250-300 bin Ermeni'nin de göç istediği ileri sürülüyor. Doğu Anadolu'da süren olaylar ve Türk tehlikesine karşı dikkati çeken yazı, bu olaylarla M. Kemal arasında ilişki kurmanın zor olacağını yazıyordu.

Millî Mücadele'nin Başlaması

Basını etkileyen yeni bir haber Anadolu'da başlayan bazı "önemsiz" olaylardır. Rauf Bey'in (eski Bahriye Nazırı) Batı Anadolu'da faaliyette bulunduğunu ve muhtemelen, oluşan kuvvetlerin Yunanlılara karşı kullanılacağını ileri sürüyor¹², M. Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağrılmasını reddetmesinin yeni problemler doğuracağını, General M. Kemal'in aldığı önlemlerin¹³ Müslüman ve Hristiyan halk arasında paniğe sebep olduğunu ileri sürüyor, yöresel bir kongre toplanmasının ve sultana hoş olmayan mektup göndermesinin olumsuz tesirlerini dile getirip, Türk basınının kendisini suçladığına dikkati çekiyor. M. Kemal'in başlattığı Millî Mücadele hareketinin önemini kavrayamayan gazete, küçümser bir ifade ile "Bu davranışı çok ciddiye almamak gerekiyor. Çünkü düzensiz, silâhsız ve malzemesiz Türk ordusunun yardım almaksızın ciddi problemler yaratacağı şüphelidir" diyerek, gelecekte büyük devletlerin barış görüşmelerindeki başarısızlığı, Türklerin isteklerine kuvvet katacağını hatırlatıyor, İtilâf Bloku'nun paylaşmadaki anlaşmazlıklarına ve bunun Türkler lehine doğuracağı sakıncalara dikkati çekiyor.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı Millî Mücadele olayı öyle anlaşılıyor ki başlangıçta fazla dikkati çekmemiş ve önem verilmemiştir. Anadolu'daki olayların İstanbul'da duyulması ve bunların haber olarak İngiltere'de başına ulaşması uzun zaman almaktadır. İstanbul çıkışlı haberler bu üç gazetede 5-6 gün gecikmeli olarak yayımlandığı gözönüne

¹⁰ The Times, 4 Temmuz 1919. Haber 29 Haziran tarihlidir.

¹¹ The Times, 12 Temmuz 1919. Haber 8 Temmuz tarihlidir.

¹² Rauf Bey'in M. Kemal ile Amasya'da buluşmak için giderken Batı Anadolu yolunu izlemesi, The Times habercisinin, Rauf Bey'in Batı Anadolu'da direniş teşkilâtı yaptığı kanısına varmasına sebep olmuş, The Times, 7 Temmuz 1919.

¹³ Amasya Genelgesi'nin önemi henüz anlaşılmiş değil.

alınır, M. Kemal'in Anadolu'daki faaliyetlerinin Londra'ya ulaşması 7-10 gün sürebilmektedir. The Times 19 Temmuz 1919 tarihli nüshasında¹⁴ "Türk General Kanundışı" başlıklı yazısında, "Anadolu'da bir ordu grubuna komuta etmek için görevlendirilen M. Kemal, İstanbul'a dön emirlerine karşı geldi. Görevinden istifa etti¹⁵. Hükümet kendisini kanundışı ilân etti. Şimdi önemli olan, acaba Mustafa Kemal silâh ve cephaneyi teslim edecek mi?" haberini duyururken, O'nun ordusunun gücüne dayanıp, Erzurum'da bir kongre yapmasının muhtemel olduğunu ileri sürüyor, sonra asıl önemli noktaya dikkat çekiliyor: "Mustafa Kemal, İngilizlerin Kafkas ötesi politikasını ve Amerika'nın Ermenilere yardımlarını yöneten Amerikalı Albay Herker'e engel olacak mı?" Türk hükümet çevrelerinin ve Ermenilerin çok huzursuz olduğu belirtiliyor. Yine aynı gün ve aynı sayfada (s. 13) Atina çıkışlı (12 Temmuz) yazıda Yunanistan'a haksızlık yapıldığı Yunan ağzıyla verilirken, haberin duyurulduğu ile Yunanistan destekleniyor. Yunanistan'ın Anadolu'da düzeni sağlamak görevini sürdürdüğü, Türk ordusu silâhlı direnişi organize ederken, İtalya'nın Yunanlıları protesto edişinin hoş olmadığını, Türklerin cinayetlerinin Yunanlılarda geleneklerini (Megali İdea kastediliyor) yerine getirirken aynı cinayetleri işlediği gerekçesiyle görmemezliğe gelinemeyeceğini belirttikten sonra "Türklerin cinayetlerine rağmen Yunan ordusu şayanı dikkat iyi davranıyor. Yunanistan müttefiklere Türklerin Mondros Mütarekesi hükümlerine bağlı olup olmadığını sorma hakkına sahiptir. Öyleyse niçin Yunanistan'a askerî organizasyon serbestliği vermeyelim. Çünkü Yunan ordusu kendisini korumaktadır. Bu sebeple birkaç Türk öldürmek zorundadır. Şunu sormak lâzım: Türkiye anlaşma imzaladı mı, imzalamadı mı? İmzaladıysa itaat etmesi lâzım." diye yazıyor.

Bir yandan Paris Barış Konferansı sürerken, diğer yandan Türk millî uyanışının başladığı görülüyor. Gazeteler Yunan ve Ermeni haklarını sık sık dile getiriyorlar. Bazen Kürtlerle ilgili kısa haberler de göze çarpıyor. Fakat görülen o ki; Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a; Doğu Anadolu'nun da Akdeniz'e bir çıkış ile kurulacak Ermenistan'a verilmesi eğilimi ağır basmaktadır. Fakat bunun için de savaşı göze alabilecek bir kamuoyu isteği yok. Haberler içiçe girmiş bir şekilde verilmekte; Türk, Yunan, Ermeni, Barış Konferansı ile ilgili olaylar aynı zamanda kamuoyuna yansıtılmaktadır.

¹⁴ Haber 11 Temmuz tarihli olup, küçük punto ile verilmiştir. M. Kemal'in başarıları büyüdükçe haberler sıklaşmakta ve puntolar irileşmektedir.

¹⁵ M. Kemal Paşa'nın görevinden ve askerlikten istifası 8-9 Temmuz gecesidir. Olay 19 Temmuz'da gazetede yer alıyor.

Paris Barış Konferansı Küçük Asya (Türkiye) meselesi ile uğraşırken en önemli sorun, Yunanistan lehine İtalya'yı uzlaşmaya razı etmek olmakta, A.B.D'nin tavrını açık şekilde ortaya koymamasının, Ermeni mandasını alıp almayacağını belli olmamasının durumu güçleştirdiğini yazan The Times¹⁶, Amerika'nın bütün yörenin mandasını istediğini ileri sürüp, bir komisyon kurulmasını ve yöreyi inceleyip meseleler hakkında rapor vermesini isteyen Amerikan isteğini eleştirip, bunun çözüm getirmeyeceğini belirtiyor. Yöre halkının Amerika'yı tercih edeceğini, sırada İngiltere ikincidir dedikten sonra, A.B.D. komisyon raporunun Fransızlar tarafından eleştirildiğini yazıyor. Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadarete getirildiğini duyuran Times, barış görüşmelerinin başarılması için bu hükümetin iyi çalışması gerektiğini hatırlatmaktadır.¹⁷

Times'da 1 Ağustos'da yayımlanan "Türkiye'nin Geleceği Hint Müslümanlarının Protestosu"¹⁸ başlıklı yazıda, Ağa Han, Emir Ali, Sir Krishna, Gupta, Lord Headley, Sir Abbas Ali ve Mr. Aftab Ahmet imzalarıyla yayımlanan bildiri veriliyor. Bildiride iki asırdan beri Hıristiyan komşularının entrikaları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük zarar gördüğü, reform yapmak için nefes alamadığı belirtiliyor, "Dünyada hiç kimse Türk-Müslüman'dan daha toleranslı değildir" dendiikten sonra, bütün Hint Müslümanlarının Türklere Akdeniz'e çıkışı olmayan bir yer bırakılmasını protesto ettiklerini; Küçük Asya'yı ele geçirenlerin gizli anlaşmaları açıklayıp, bu isteklerden vazgeçmelerini istiyorlar.

İttihatçıların faaliyetlerinden endişelenen Times, Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçanların Doğu Anadolu'daki olaylarla ilgisi olduğu kanısındadır. 29 Temmuz'da bir haberde, Doğu Anadolu'da Mustafa Kemal'in liderliğinde bir kongre yapıldığı ve bunun sonucu olarak Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin burada kaybolduğu bildirildi. 30 Temmuz İstanbul çıkışlı bir haberde¹⁹ ise "Doğu Anadolu'da durum çok kötü. Mondros hükümlerince toplanan savaş malzemesi dolu bir tren Erzurum-Sarıkamış arasında Türk haydutlarınca soyuldu.²⁰ Bunda Kâzım Karabekir Paşa'nın ne kadar sorumlu olduğu bilinmiyor. Fakat kendisi, "Türkiye'nin haksızlığa uğradığını, silâhlı direnişe zorlandığını söylüyor."

¹⁶ The Times, 19 Temmuz s. 13, 30 Temmuz 1919 s. 14

¹⁷ The Times, 28 Temmuz 1919, haber 22 Temmuz tarihli.

¹⁸ Haber 29 Temmuz tarihli.

¹⁹ The Times, 5 Ağustos 1919.

²⁰ Kazım Karabekir Paşa, İngilizlerce toplanan silâhları götüren trenin, sivil giyinen ordu birliklerince durdurulup tekrar milliyetçilerce bizzat el koyduğunu bildirir. Vatanperverler İngiliz gazetesinde haydut diye tanıtılıyor.

Ermeni Cumhuriyeti'nin güneydoğusundaki Tatarlar²¹ ayaklandı diye devam eden haberde, Türk ajanların yoğun faaliyet içinde oldukları, Türkler, Tatarlar ve Kürtler, Ermenileri imha edecekler diyor ve "öyle görünüyor ki biz Transkafkasya'yı almamak üzere terk edeceğiz" yorumu getiriliyor. İngiliz, Fransız, İtalyan komiserleri Bâb-ı Ali'yi uyarmış olmalarına rağmen, 1916 yılında İngiliz General Towshend'i esir almış bulunan Halil Paşa'nın Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçtığı ve Küçük Talât'ın da ona katıldığı haberi endişeli bir üslûpla Times'da²² yer alıyor; partisziz kurulan yeni hükümetin İttihat Terakki sempatzianlarıyla dolu olduğu iddia edilerek, isyancı Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in serbestçe dolaşmaları dolayısıyla hükümet itham ediliyor. 12 Ağustos İstanbul çıkışlı bir haberde, Enver'in kardeşi Nuri, amcası Halil, Batum'da İngiliz kontrolünden hem de iki İngiliz askerini öldürerek kaçmalarının yarattığı endişe ile Mustafa Kemal'in faaliyetleri birleştirilerek, Halil Paşa acaba Mustafa Kemal ile birleşecek mi sorusunu soruyor ve Ermeni "Renaissance" gazetesinin haberine dayanarak, Mustafa Kemal'in yakında Ermenilere saldıracağı bildiriliyor. Harbiye Nazırı Nizam Paşa'nın, seçimlerde İttihatçıların yeniden seçilmesi fırsatı olduğunu ileri sürerek istifa ettiği haberi veriliyor²³. 8 Eylül tarihli haberde hapishanelerden gardiyanların yardımı ile 43 kişi kaçtığı duyurulur, İngiliz endişelerinin ne kadar gerçekçi olduğunu belirtiyor²⁴. Oysa Times 31 Temmuzlu bir yazısında Türk hapishanelerinin sefalet, açlık içinde olduğunu İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorp tarafından İngiliz Dışişlerine bir raporla duyurulduğunu; İstanbul Hükümetinin, Hıristiyan ve Ermeni hapishanelerine özen göstereceğini vaat ettiğini hatırlatıp konuya dikkati çekmişti.

Mustafa Kemal'in Erzurum'da bir kongre topladığı haberi, İstanbul 18 Ağustos çıkışlı haberde "Kanundışı Türkler, Taksime ve Mandaya Karşı Olan Türkler" başlığı altında yer alıyor. Erzurum'da toplanan Kongre'de kanundışı General Mustafa Kemal'in çelişkiye düştüğünü ileri sürüp, Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Sivas, Trabzon temsilcilerinden oluşan bu grubun, Türkiye'nin bütünlüğünün korunması prensibini kabul ettiğini, seçimlerin hükümet müdahalesi olmaksızın yapılmasını, millî hakların, yeni parlamentoda temsil edilmesini, yabancı işgale rağmen ülke ile ilgili kararların burada alınmasını istediklerini Yunan ve Er-

²¹ Times'ın Tatarlar dediği Azerilerdir. Sık sık aynı kelimeyi kullanmaktadır.

²² The Times, 18 Ağustos 1919

²³ The Times, 18-20 Ağustos 1919

²⁴ The Times, 8 Eylül 1919

meni ihtiraslarına karşı bütün milletin direneceğinin kabul ve "manda"nın reddedildiği bildiriliyor. Kongrenin etkisinin geç aksetmesi yanında Anadolu'daki haberler de gecikmektedir. 28 Ağustos İstanbul çıkışlı ve Times'da ancak 1 Eylül 1919'da yer alan bir haberde, valiler ve yüksek rütbeli memurların görevlerinden kovulmaları ve istifalarının endişe yarattığı, milliyetçilerin yabancı gazetecilerle görüşmeyeceğinin söylendiği ileri sürülüyor, hükümetin M. Kemal'e yardım edenleri görevinden alacağı, fakat bunun da hiçbir önemi olmadığı belirtiliyor. Muhabir, Batı Anadolu'da yaptığı gezide, Türk halkının Yunanlılarla çarpışan millî kuvvetlerden hoşlanmadığını, çünkü onların para ve malzeme topladıklarını gözlemlediğini yazıyor. 17 Eylül tarihli bir yazıda yine aynı konu ele alınıyor. "Türk Haydutları İzmir Yakınında Toplanıyor" başlığı altında²⁵, haydut organizasyonunun (millî kuvvetler kastediliyor) çevre halkından daha fazla asker toplayabilmek için beklediği, fakat köylülerin katılmasının şüpheli olduğu, katılanların ise Çerkez, Yörük, işsiz ve maceracı kimseler olduğu belirtiliyor. Hatta bazı Yahudiler bile zorla götürüldüğü için Bursa Hahambaşı, İstanbul'daki Büyük Haham'a şikâyetle bulunmuş, aynı habere göre Yunan işgaline karşı 15.000 silâhlı direnişçi bulunmakta ve bunların içinde Yörük Ali (Halk arasında onun hakkında 110 kişiye karşı tek başına savaşabilir söylentisi vardır) gibi genç bir Türk kahramanı da bulunmaktadır.

Hint Müslümanlarının Türkiye lehine İngiliz hükümetine ve Barış Konferansı'na başlangıçta görülen müdahaleleri gazetelerde eleştiriye sebep olmaktadır. 9 Eylül 1919 tarihli Times'da, Hindistan'dan Türk bağımsızlığı için Lloyd George'ya bir dilekçe gönderildiği ve Türklere karşı yapılan haksızlığa şiddetle karşı koyacaklarının ifade edildiği yer alıyor. Times'ın 11 Eylül tarihli nüshasında, Türk gazetelerine dayanarak, Türkiye'de belsoğukluğu ve frenginin arttığı, bu durumun Kastamonu ve Konya gibi illerde bile İstanbul'daki kadar yaygın olduğu, birçok kadın ve kızın hastahanelere gittiği, köy ve kazaları ile 1.100.000 nüfusu olan İstanbul'da 40.000 kişinin bu hastalığa yakalandığı bildiriliyor. Verem, tifo ve koleranın yaygınlığına dikkat çekiliyor. Son zamanlarda İstanbul'da fahişeliğin arttığı, ekonomik sefaletin her çeşit ahlak çöküşüne yol açtığı hükümetin bunlara, kumar ve alkolizme engel olamadığı hatırlatılarak; Ağa Han gibi seçkin kişilerin, İngiliz Başbakanı'na dilekçe vererek, İstanbul'un seçkin bir İslâm merkezi olduğunu nasıl savunduğunu soruyor, "İstanbul'un Türk egemenliğinde kalması için birçok sebep vardır. Fakat

²⁵ The Times 17 Eylül 1919 (İstanbul 10 Eylül)

İstanbul'un İslâmın merkezi olduğunu ileri sürmek oldukça gülünçtür" dedikten sonra, "Hindistan Muhipler Cemiyeti Türkiye'ye böyle politik yardımlar yapacağına tıbbî yardım yapsa daha iyi olur" ifadesiyle Hint Müslümanlarının iddialarını gereksiz buluyor.

Eylül ve Ekim ayında olayların duyurulmasında bir azalma görülüyor. Konferans hakkında bir haber yayınlayan Observer (Paris 19 Eylül 1919) Amerikan Senatosu'nun tutumunun belirlenmesine kadar Türkiye hakkında konferansta bir işlem yapılmayacağını, Amerikalıların da kasımda Fransa'da yapılacak seçimleri beklemediklerini ileri sürüyor. The Times 22 Eylül tarihli nüshasında "Anadolu Cumhuriyeti" başlıklı yazıda Sivas Kongresi'ne değinip, M. Kemal'in cumhuriyet kuracağını yazıyor. Ermeni meselesine değinen Manchester Guardian, 1 Ekim 1919 günü "Ermeni Katliamları" başlığı altında verdiği yazıda Prof. Levonian'ın ağzından tek yanlı olarak Türkler aleyhine bir suçlama yapmaktadır. Ermenistan (Doğu Anadolu kastediliyor) Amerikan Koleji'nde Türkçe öğretmeni olan Levonian, 1908'den sonra Genç Türklerin programlı bir şekilde Ermeni katliamı yaptığını, yüzbinlerce kadın ve çocuğun Türk ve Kürt elinde olduğunu ileri sürüp, İngilizlerin Antep, Urfa, Halep, Maraş ve kıyı şehirlerinde Ermenileri korumak için ellerinden geleni yaptığını fakat içerilerde durumun kötü olduğunu belirtti. Böylece müttefiklerin Ermeni meselesine sahip çıkmalarını sağlamaya çalıştı. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulması haberini verirken Times (İstanbul 3-5 Ekim), Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin düşmesini de, milliyetçilerin etkisinin İstanbul'a ulaşmasının sonucuna bağlıyor. Yeni hükümet ile Mustafa Kemal arasında uzlaşma ve Damat Ferit'in düşürülüşünün İttihatçıların zaferi olarak gören Times, Anadolu'ya silâh toplamak için gönderilen Mustafa Kemal'in isyan edip otoriteyi (Anadolu'da) ele geçirdiğini belirttikten sonra "Mustafa Kemal artık öyle bir kuvvete erişti ki, İstanbul Hükümeti'nin sözü ancak İstanbul'un 40 mil yakınına kadar geçiyor. Mustafa Kemal bütün vilâyetleri ele geçirdi" diyerek durumu değerlendirmektedir. Mustafa Kemal'in İstanbul ile görüşmelerine önem veren Times, Sivas'da alınan kararların, Mustafa Kemal tarafından İstanbul'a bildirilip, tanınmasını istediğini yazıp, isteklerin bütününe vermekte ve "Mustafa Kemal'in esas amacının Yunan ordusunu Anadolu'dan atmak" olduğuna dikkati çekmektedir²⁶. Manchester Guardian²⁷ da Fransız gazetesi Temps'in bir yorumunu vererek yeni kabineden umut beklemediklerini yazmaktadır. Sivas'da Mustafa Kemal ile

²⁶ The Times, 11 Ekim 1919 (İstanbul 6 Ekim)

²⁷ Manchester Guardian, 10 Ekim 1919.

görüſen bir Amerikalı gazetecinin²⁸ yazısına dayanan Times²⁹, milliyetçilerde kuvvetli bir İngiliz düşmanlığı olduğunu belirtip, Mustafa Kemal'in, "Mandayı bir avuç azınlığın istediğini, ordu ve halkın böyle bir isteği olmadığını" söylediğini yazıyor. Mustafa Kemal Paſa'nın İstanbul Hükümeti temsilcileri ile görüşmek için Amasya'da bulunduğu bir sırada Sivas posthanesini basan ve silâh zoru ile telgraf çekirtip Salih Paſa'ya bağlılıklarını bildirip, M. Kemal'i tehdit eden Şeyh Recep Olayı Times'da³⁰, "Sivas'dan 200 seçkin kişi sultana, Mustafa Kemal tarafından kandırıldıklarına dair bir mesaj gönderdiler" şeklinde yer alıyor ve gazete olayı halkın birçok yerde millî hareketi tepki ile karşıladığını fakat diğer yönden birçok kaçan generalin Mustafa Kemal ile birleştğini belirtiyor. Yine aynı habere göre Bâb-ı Âli millî harekete karşı olduğunu açıklamasına rağmen, müttefikler verdikleri bir nota ile, düzeni bozan herşeyden İstanbul Hükümetini sorumlu tutacaklarını bildirdiler.

Times'da 18 Kasım 1919'da³¹ "Mustafa Kemal'in Savunması" başlığı altında, Osmanlı Düyun-u Umumiyesi'nin depoladığı arpa ve buğdayları Mustafa Kemal'in aldığı, kanundışı kişileri yanına topladığını, askere gitmek istemiyenlerden 50 lira aldığı ve bildirileri sansür eden müttefikleri de M. Kemal'in protesto ettiğini yazıyor, M. Kemal'in yaptıklarının ve bundan sonra ne yapacağını İstanbul ve bazı yerlerdeki politikacılarda sınırlı ve endişe yarattığını ileri sürüyor. Yine Times, 25 Kasım'da "Türkiye'nin Âsi Generali" başlıklı yazısında M. Kemal ile yeni İstanbul Hükümeti (Ali Rıza Paſa) arasında olumlu bir yaklaşma olduğunu, hükümetin kongrelerde alınan kararları tasvip ettiğini, buna karşılık da M. Kemal'in hükümete Anadolu'da kolaylık sağlayacağını belirtip, Yunan işgalinin millî teşkilatlanmayı sağlayabilmesi için M. Kemal'e zemin hazırladığına ve teşkilatlanmanın bütün Anadolu'ya yayılmasına sebep olduğuna, milliyetçilerin vergi ve asker toplamaya başladıklarına, İstanbul'un görevlilerini kovduklarına, kurdukları ordu henüz gerilla ordusu olmasına rağmen, Anadolu'da bütün idarî ve askerî yönetimin millî teşkilâtın elinde olduğuna dikkati çekiyor. M. Kemal'in Pontus meselesini halletmek için gönderilmiş olmasına rağmen, arkadaşlarıyla anlaşarak başkaldırdığını belirten gazete, Erzurum Kongresi'nin toplanışını ve hangi illerden temsilci-

²⁸ Mr. Brown olmalı.

²⁹ The Times, 17 Ekim 1919, s. 9

³⁰ The Times, 27 Ekim 1919 (İstanbul 24 Ekim) Mustafa Kemal'e "âsi general" ve milliyetçilere "haydut" diyen gazetenin Şeyh Recep ve adamlarını "seçkin kişiler" olarak göstermesi dikkat çekicidir.

³¹ Haber, İstanbul 14 Kasım tarihli, s. 11

ler katıldığını, bu illerin, kurulması düşünülen Ermenistan'a verilmek istendiğini ve müttefikler bu amaçla bu yöreyi işgale kalkacak olurlarsa silâhla karşı koyma kararı aldığını ve Sivas Kongresi'nin kararlarına değiniyor. Times, İstanbul Hükümeti'nin istifa etmemesi halinde Sivas'da M. Kemal'in Cumhurbaşkanlığında bir "Anadolu Cumhuriyeti" ilân edeceğini duyulduğunu ileri sürüyor. "Bu sebepten kanun dışı ilân edilen M. Kemal Anadolu'da otoriteyi ele geçirdi ve İstanbul Hükümeti'nin otoritesi şehrin 40 mil ötesine geçmez oldu. Ali Rıza Paşa Hükümeti bu sebeple M. Kemal ile temas kurdu" diyen gazete M. Kemal'in Türkiye'yi parçalamak isteyen İngiltere'ye karşı düşmanlığını saklamadığına değiniyor, M. Kemal'in İttihatçılarla anlaşmasına rağmen onları sevip sevmediğinin bilinmediğini belirtiyor ve M. Kemal'in Enver'le olan anlaşmazlıklarına ve M. Kemal'in Çanakkale'de askerî başarılarını ve çeşitli cephelerdeki hizmetlerini anlatıyor.

Yunan işgali sonrası Anadolu'da başlayan direniş ve Türk barışı anlaşmasının uzaması, Hint Müslümanları adına sık sık müdahale eden Emir Ali ve Ağa Han'ın basında çıkan yazılarıyla sorun yeni boyutlar kazanıyordu. Ele aldığımız dönemde bu müdahalelerin basında yer aldığını görüyoruz. 28 Ekim 1919'da Times Emir Ali'nin Hint Müslümanları adına yaptığı protestoya yer veriyor. Lord Chelmsford'un Times'ın 9 Eylül nüshasında yayınlanan ve Emir Ali ile Ağa Han'ın iddialarının gerçek Müslümanların görüşünü yansıtmadığı yolundaki eleştirisini yanıtlayan Emir Ali; Türklerin bağımsızlıklarının çiğnenmesinin protesto edildiğini belirttikten sonra "İngiliz Hükümeti daha binlerce İngiliz'in ölmesine ve milyonlarca servet harcanarak, milliyetçi ihtiraslarının tatminine ne kadar dayanacak ve göz yumacak? Mezopotamya ve Suriye'yi terk edecek olan İngiltere Türkiye'yi terk edecek mi? Kana susamış aç gözlülerden korumayacak mısınız? Eğer böyle yapmazsanız biz de dişimizi gösteririz" diyerek, İslâm âleminin tepkisini temsil etmeye çalışmaktaydı. Emir Ali'nin bu yazısına Times adına Mr. Sydenhan 29 Ekim'de, "Hindistan'da hiç yaşamamış olan bir kişi (Emir Ali'yi kastediyor) 70 milyon kişinin görüşünü yansıtamaz. Emir Ali gerçekleri görmüyor. Türkiye Alman Hükümeti'ne maşa olan kötü bir hükümet olan İttihat ve Terakki'nin sıkıntılarını çekiyor. Sultan görevini yapamıyor. İttihat Terakki'nin kuklası idi" diyordu. Bu durumun İslâma aykırı olduğunu ileri sürdükten sonra şöyle devam ediyor: "Emir Ali niçin böyle yapıyor? Bu tutumu Hint Müslümanlarında heyecan yaratabilir. Emir Ali'nin, Türkler sultanın yönetiminde bağımsız kalsın isteği mümkün değildir. Çünkü Türkler bağımsız kalsa bile sultan

yönetemez" dedikten sonra Emir Ali'nin Türk halkının isteğini yansıtmadığını ileri sürdü. Emir Ali bu yazıya yine Times'da 30 Ekim'de yanıt vererek, Syndenham'ın durumu anlamadığını belirttikten sonra, "Türklerin ıstırabını anlamak gerekir, fakat benim asıl meselem Hindistan'dır" diyordu. Buna karşılık yazışmalar birkaç gün daha aynı konunun tartışması şeklinde sürdü. Fakat İngiliz kamuoyu üzerinde pek de etkili olduğu söylenemez. Bu konudaki yazılar giderek azalmaya başladı. Times 2 Aralık 1919'da³² "Türkiye'nin Hıristiyanları" başlıklı yazısında, Birinci Dünya Savaşı'nda tehcir edilmiş olan Ermenilerin, müttefiklerle Türkler arasında imza edilen Mondros Ateşkesinden sonra yerlerine dönmekte olduğunu ileri sürmekte ve Türklerin haydut kılığına girerek bazen İttihat Terakki'nin seçkinlerinin emrinde olarak Anadolu'nun içlerinde faaliyet gösterdiklerini, bunların bazılarının Ermeni katliamı sorumlusu olduğunu, ayrıca Yunan işgali üzerine bütün haydutların (millî kuvvetleri kastediyor) İzmir yöresinde faaliyetlerini sürdürdüklerini, millî teşkilâtın çabuk gelişerek Ermeni, Hıristiyan, Pontusçulara karşı yayıldığını ileri sürmektedir. Mustafa Kemal ile birleşen bu haydutların kadın ve çocuk dahil birçok Ermeni'yi öldürdüğünü ve bunların serbestçe dolaştığını, Yunan ve Ermeni Patriklerinin bu durumu İngiliz Yüksek Komiserliği'ne şikâyet ettiklerini dile getiriyor, Türklerin, Doğu Karadeniz Rumlarını öldürdüklerini ve hasadın % 50'sini ellerinden alıp onları ölüme mahkûm ettiklerini söyleyip, yardım için acil olarak üç yüz elli bin paunda ihtiyaç duyulduğunu belirtiyor. Bu çeşit yazıların Hint Müslümanlarının yazılarıyla kıyaslanamayacak etki yaptığı kuşkusuzdur.

Times'ın 16 Aralık 1919 tarihli NewYork çıkışlı yazısında³³ Associated Press muhabirinin sultanla yaptığı mülâkata yer veriliyor: "Sultan Diyor ki: Barışın gecikmesi Türkiye için savaştan daha kötüdür. Barışın belirsizliği halkımın arasında yoksulluğa ve hastalıklara neden oluyor. Mutlaka barışa ihtiyacımız var. Bizim amacımız Doğu'da³⁴ sükûnetin sağlanmasıdır. Zaten Avrupalılar da bunu isterler. Yalnız Doğu'daki barış ancak Türkiye'nin bağımsız olmasıyla sağlanabilir. Her ne kadar Avrupalılarda kötü bir görünümümüz varsa da bu eski hükümetin³⁵ hatasıdır. Benim halkım Avrupalıların düşündüğünün aksine, daha iyi şeylere layıktır. Barış imzalanır imzalanmaz iç meselelerimizi çözeceğiz. Benim arzum ve iste-

³² Haber, İstanbul 13 Kasım tarihli dir.

³³ The Times, 18 Aralık 1919.

³⁴ Orta Doğu'yu kastediyor.

³⁵ İttihat Terakki'yi kastediyor.

ğim medenî büyük devletlerin güvenini kazanmaktır. Samimiyetle inanıyorum ki, barış sonrası yeni bir kanla sosyal gelişmeleri sağlayacağız. Eğer biz bağımsız olursak³⁶ halkımızı yeniden eğiteceğiz ve modern anlamda bir refaha kavuşacağız. Benim namuslu olarak sözüm, büyük devletler bunları kabul ederlerse mutlu sonu görürler. Böylece Doğu'ya barış gelecek. Bu mutlu sona erişeceğiz.

Bize büyük bir saha açılıyor. Türk kadınlarıyla işbirliği yapacağız. Bizim dinimiz de buna izin veriyor ve benim inancım da odur ki, Amerikan kadınlarına tanınan statüyü Türk kadınlarına verirsek, namusları korunacak, refah seviyeleri artacak, böylece daha iyi aile ortaya çıkacak." Sultan şuna da işaret etti: "Yıllardan beri Müslüman dininin yasak ettiği bazı şeyleri zaten Amerikalılar da kabul etmişlerdir." Gazetenin bu mülakatı Vahdettin'in mandacılık propagandalarına ne kadar inandığını ve İngiltere'yi ikna ederse "mutlu sona" ereceğini düşünmektedir. Hatta bu inançla kadın haklarına inandığını bile dile getiriyor. Türkiye haberlerini seyrekleştirdiği bir sırada Times "İstanbul İçin İngiliz Görüşü" başlıklı³⁷ yazısıyla dikkatleri Barış Konferansı'ndaki Türkiye meselesine çekiyor. 6 Ocak'da Emir Ali'nin, aç gözlü Avrupalıların elinde bu günahsız elma (İstanbul'un kalmasını istemediklerini, Türklere bırakılmasını isteyen Emir Ali'nin mektubuna yer veren Times (8 Ocak) aynı konuya birkaç gün sonra daha geniş bir yer verdi. Türk Hükümetinin ve halifeliğin İstanbul'dan çıkartılması ihtimaline değinen gazete, bu durumun Türkleri kötümserliğe ittiğini ve Türk basınında bu konunun çok acı bir şekilde işlendiğini belirttikten sonra, İstanbul'daki İngilizlerin görüşlerinin de Türklerin istekleri doğrultusunda olduğunu ileri sürdükten sonra, hükümetin ve halifenin İstanbul'dan çıkartılmasının pratik bir çözüm çaresi olmadığını, İngilizlerin görüşüne göre; "Anadolu şehirleri, Bursa hariç hükümet için uygun binalara sahip değildir, oraya gidecek İngiliz ve Fransızlara uygun oturma yeri bulunamaz. Hükümetin oraya taşınması Türk kadını için kurtuluş olamaz. Türk sosyal hayatı oralarda daha da kötü. İstanbul'dan Türkler'i niçin kovalım? Müttefikler İstanbul ve Boğazları rahatça kontrol edebilirler. Burayı kolayca kontrol etmek mümkünken, içerileri kontrol etmek daha zor olur ve bu sebeple hükümet, maceracı askerlerin eline daha kolay geçer. Zaten şimdiki bütün sıkıntılar, maceracı askerlerin sebep olduğu olaylar değil midir?" İstan-

³⁶ Bağımsızlıktan ne kadar anladığına ve hangi topraklar üzerinde nasıl bir bağımsız devlet anlayışına değinmiyor. Bağımsızlığı büyük devletlerin lütfuna bağlıyor.

³⁷ The Times, 12 Ocak 1920. Haber, İstanbul 7 Ocak 1920.

bul'daki İngilizlerin çoğunluğunun görüşünü yansıtan bu yazı İstanbul'un Türklerde kalmasının daha akıllı bir davranış olacağı fikrini savunmaktadır.

1920 Ocak ayı haberleri çeşitli konuları kapsayarak yoğunluk kazanmaktadır. Bir yandan Meclis-i Mebusan açılmış, diğer yandan müttefikler Türk barışına son şeklini vermeye çalışıyorlar, aynı sırada Antep, Maraş yöresinde olaylar başlıyor ve Gelibolu'da Akbaş cephaneliği basılıyor, Ermenilerin katledildiği sloganları da bu haberlerin arasında yer alıyor. Times³⁸, İstanbul'da son zamanlarda Piyer Loti lehinde büyük gösteriler yapılırken ve Türk yanlısı Paris gazetelerinin, Türkler lehine yazılarına rağmen Türk milliyetçilerinin Antep ve Maraş yöresinde Fransızlar ile gayri resmî bir savaş içinde olduklarını, "Türk haydutların" saldırılarının yoğunlaştığını ve birçok Fransız askerinin haince öldürüldüğünü ve Fransızların direndiğini belirtip, bu olayların Cemal Paşa'nın (Mersinli) faaliyetleri sonucu olduğunu ve Bâb-ı Âli'nin bu konuda toleranslı davrandığını ileri sürmektedir. 2 Şubat tarihli haberde Times, İstanbul'da yeni hükümetin kurulmakta olduğunu ve milliyetçilerin mütareke sırasında sadrazam olan ve sevilen Ahmet İzzet Paşa'yı desteklediklerini duyuruyor. Akbaş cephaneliği baskınına yer ayıran Times³⁹ Maraş olaylarıyla da ilgilenmekte; İstanbul'dan 9 Şubat'ta aldığı, İstanbul Hükümeti'nin kurulmasıyla ilgili bir haberi yayınlarken, yeni hükümetin Mustafa Kemal'in isteklerini kabul ettiği için, M. Kemal'in de yöre valilerini rahat bıraktığını, Hıristiyan azınlıkların korunmasını sağladığını ve yabancı gözlemcilerin görevlendirilmesinin Ali Rıza Paşa'nın güven oylamasını kolaylaştırdığını yazmaktadır.

Gazetelerde bir yandan Barış Konferansı haberleri verilirken aynı günlerde hatta aynı sayfalarda Türklerin, Ermenileri katlettikleri yazılıyordu. 14 Şubat tarihli Times'da⁴⁰ Londra Belediye Başkanı'nın, Ermeni Mültecileri Koruma Fonu'ndan yararlanarak Anadolu'da ajanlık yapan Harold Buxton, Ameurin Williams'dan aldığı telgraf yayınlandı. Telgrafta göre ocak ayı sonunda Maraş yakınında "milliyetçi haydutların" 1500 Ermeni'yi katlettiğini, 1 Şubat'da da iki Amerikalı James Perry (Genç Adamlar Hıristiyan Beynelmillel Cemiyeti Genel Sekreteri) ve Johnson Antep yakınından bazı haydutlar tarafından öldürüldüğü ileri sürülmekte ve bu kanunsuzluklara dur demenin zamanının geldiği bildirilip, İstanbul-Ermeni Delegasyonu'nun haberine dayanarak verilen bir bilgede de, Antep

³⁸ The Times, 1 Şubat 1920 Haber, İstanbul 30 Ocak 1920.

³⁹ The Times, 5 Şubat 1920. Haber 3 Şubat İstanbul.

⁴⁰ Haber, 11 Şubat İstanbul kaynaklı.

Maraş arasında 2000 sivil Ermeni'nin öldürüldüğü ileri sürülmektedir. Ermeni delegesi Boghos Nubar Paşa da Paris'ten, Londra'ya millî haklarını savunmak için gelmiş ve mesele Paris Barış Konferansı gündemine alınacak haberi ile yazı sona eriyor. 15 Şubat'da Observer "Türkler Avrupa'da" başlıklı yazısı ile Barış Konferansı'nın 14 Şubat'da toplandığını, İstanbul'un Türklere kalmasının ihtimal dahilinde olduğuna değinip, Boghos Nubar'ın Londra'daki faaliyetlerini, Ermeni Patriği ve delegelerinin de İstanbul'dan Londra'ya geleceğini ve Venizelos'un da beklendiğini, Emir Faysal'ın adamlarının beklendiğini duyurdu. Ermenilerin katledildiği haberleri ile Ermenilerin Londra ve Paris'te çalışmaları kamuoyunda onların lehine ve Türklerin aleyhine yeterli zemini hazırlıyordu. Paris Barış Konferansı'nın Türkiye meselesini ele aldığı günlerde Ermenilerin katledildiği haberlerinin de yoğunluk kazandığına dikkati çekmektedir.

19 Şubat 1920 tarihinde Times'da Türkiye ile ilgili oldukça geniş bir haber yer aldı. "Ermeniler Müttefiklere Başvuruyor" başlıklı yazıda, Kilikya'da Fransızlara ve Ermenilere yöneltilen Türklerin yaptığı katliamlar milliyetçi haydutların doğurduğu tehlike olarak değerlendirilmekte, vatanını, canını koruyan Antep ve Maraş halkı haydut ve katil olarak gösterilirken, işgalci Fransız ve saldırgan Ermeniler de mazlumlar rolünde gösterilmektedir. Müttefiklerin tek yanlı verdiği bilgilere dayanılarak ileri sürülen iddialara göre yaşına ve cinsine bakılmaksızın 1500 Hıristiyan katledilmiş, "milliyetçi haydutlar" baskılarını artırmışlar. Suriye'de Arapların direnişini "İbn-i Suud"un faaliyeti olarak değerlendiren gazete Türklerin Arapları da Pan-İslâmcı politika ile kışkırttıklarını ileri sürdü. 11 Şubat günlü haberde de Ermeni Patriği'nin İstanbul'daki müttefik yüksek komiserlerine başvurarak Kilikya'daki Ermenilerin kurtarılması için her türlü yardımın yapılmasını istiyor. Times'ın yine 19 Şubat 1920 tarihli⁴¹ haberi Bolşeviklerin Kafkasya'yı her an ele geçirebileceğini, aşırı Turancıların da aynı bölgede yoğun bir faaliyette olduğunu duyuruyor ve İstanbul Üniversitesi'nde 30 Ocak'ta Türk Ocağı'nın organize ettiği bir mitinge çok sayıda İstanbullu aydının katıldığını ve bu ocakların 1910 yılında Kafkas ötesi halkla ilişki için kurulduğuna değinerek ayrıntılı bilgi veriyor. Haberin özeti şöyle: "Konferans Başkanı Halide Edip idi. Kısmen yakışıklı ve eğitilmiş bir kadının olup, kısmen Yahudi soyundan gelmektedir. Tekin Alp'den ayrı görünüyor. O da Cohen olup Yahudi'dir. Tekin Alp, Pan Türkçülerin en önemlisidir. Halide Edip Yeni Turan'ın başyazarıdır. İkinci konuşmacı Yusuf Akçora idi. İttihat Terakki'nin parlayan güneşi ve Rus Tatarı olup,

⁴¹ Haber, İstanbul 31 Ocak 1920 tarihli.

aşırı şövenist fikirlere sahiptir. Azerbaycan'ın kurtuluşu için Türkler Çanakkale'de ölmelidir, Türkler Asya'daki soydaşlarının kurtuluşu için savaşmalıdır diyor. Diğer konuşmacı, müttefiklerin Çanakkale yenilgisini anlatan Hamdullah Suphi idi. Bu bir Türk sosyalistidir. Akçora'nın fikirlerini paylaşıyor. Haçlıları durduran Türkler, İslâmın kılıcı oldu dedi. Bunların konuşmaları Türk basınında yer aldı. Toleranslı müttefik sansürü bunları engellemedi". "Ermeni katliamı ve hemen arkasından 30 Ocak'ta yapılmış fakat o zaman duyurulmamış olan Türk Ocağı'nın konferansları ve Pan-Türkist haberlerin 19 Şubat'da basında yer alması Barış Konferansı'nın Türkiye meselesini görüşeceği sırada, "milliyetçi haydutların" Ermenileri katlettiği haberleri ile Pan-Türkist hareketle bağlanması İngiliz kamuoyunda Londra ve Paris'de faaliyette bulunan Ermeni temsilcilerine ve Patriğe sempati uyandırdığına hiç şüphe edilmemelidir.

Barış Konferansı'nda İngiltere ile müttefikleri Fransa ve İtalya arasında Türkiye sorunu 1920 yılının ilk aylarında çok önemli sürtüşmelerle geçmeye başladı. Lloyd George Boğazların ve İstanbul'un Türklerden alınmasını istiyor, Fransa ve İtalya ise Türklerde kalmasını istiyordu. İngiltere buna Doğu Anadolu'da Ermenistan kurulması ve Batı Anadolu ile Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması ve Türklerin bunu kabul etmesi şartı ile razı olmuştu. Türklerin Boğazlarda kalmasının Boğazların kontrolünü daha kolaylaştıracağı görüşü İngiliz Kabinesi'nin Lloyd George'a rağmen aldığı bir karar olarak basında yer alıyordu. Adriyatik konusunda Amerika ile İtalya'nın arasının açıldığı ve bu sebeple Başkan Wilson'un İtalya'ya sert bir nota verdiği bir sırada Londra'daki Türk sorunu için görüşmelerden Fransa'nın istediği doğrultuda kararlar çıktığı duyuluyordu. İstanbul'un Türklerde kalması, Boğazların müttefik kontrolünde olması yolundaki Fransız tezi kabul edilmişti. Yalnız Ermeni, Yunan, Fransız, İtalyan ve İngiliz çıkarları yukarıda belirtildiği gibi korunacaktı. Habere uzun yer veren Times, kendi yorumunda şunları ileri sürmekteydi: Eğer Türkleri İstanbul'dan mahrum edersek milliyetçilere yardım etmiş oluruz. İstanbul'u Türklerde bırakmakla Türk halkının millî duyguları yumuşamıştır."⁴² Barış Konferansı'nda Boğazların ve İstanbul'un Türkler'e bırakılmasına Observer Gazetesinden büyük tepki geldi. 22 Şubat 1920 günlü sayısında Observer, "Genç Türkleri Geri Getirme, Boğazlar ve Tam Güvenlik"⁴³ başlıklı yazısında Sultan Halife'nin İstanbul'da kalmasını, Ermeni katliamının kan lekelerini üzerinde taşıyan, Türkleri savaşa sokan,

⁴² The Times, 16 Şubat 1920 s. 14.

⁴³ İttihat Terakki'yi kastediyor.

zorba, şövenist İttihatçılara yarayacağını ve milliyetçilik adı altında yönetimi tekrar ele geçireceklerini ileri sürüyordu. Observer 29 Şubat'da Türkiye konusuna değinerek, Türklerin, "tekrar savaş yapma hatasına düşmeyeceğiz" sözlerine rağmen, "bize karşı savaş hazırlığı içindeler" diyerek Türklere inanılmamasını yazıyordu. Times da aynı gün⁴⁴, Barış Konferansı'nda açıkladığı, Ermeni Delegatesi Nubar Paşa'nın, İstanbul Patriği'nden aldığı bir telgrafına yer veriyor. Fransızların Maraş'ı boşalttıklarının 9. günü 3000 Ermeni'nin katledildiğini, 1500 Ermeni'nin İslahiye'ye kaçtığını, çoğunun donarak öldüğünü, Maraş'ta 20.000'den çok Ermeni bulunduğunu ve bunların 16.000'inin katledildiğini ileri süren bu haber Türkler aleyhine bir ortam hazırlıyordu. Antep, Maraş, Urfa halkının direnişlerinden hiç söz edilmiyor, Fransız üniforması giyip, Türklere karşı savaşan ve buraları işgal eden Ermenilerin çatışmalarda ölmeleri, Türk katliamı gibi gösteriliyor, bu toprakları işgal edenlerin orada ne işi olduğunu sormak basının henüz aklına gelmiyordu. Ermeni meselesi sürerken Barış Konferansı'na ve İngiltere'ye halife lehine Hindistan Hilâfet Delegasyonu tarafından başvurular başladı.⁴⁵ Türk sultanının bütün Müslümanların halifesi ve hilâfet kurumunun İslâm tarihi ile iç içe olduğu belirtildikten sonra, "Halife hükümlerini haklarını yerine getirmek için bağımsız olmalıdır. Ancak böylelikle Müslüman dünyasının emiri olabilir... Osmanlı İmparatorluğu'nun ayaklar altına alınması, İslâmın da ayaklar altına alınması demektir. Halife geçici bir figür olamaz." deniyor, 1400 yıllık İslâm değerlerinden söz ediliyor. 14 ve 21 Mart tarihlerinde de aynı isteklere yer veriliyordu. Aynı günlerde Ermenilerin ve Yunanlıların Türkler aleyhine yürüttükleri kampanya ile, hilâfet lehine Hint Müslümanlarının yürüttükleri kampanya basında yer alıyor, fakat öyle anlaşılıyor ki İngiliz Hükümetini esas etkileyen ve politikasına zemin hazırlayan Ermeni ve Yunan propagandası oluyordu.

Times, 12 Mart 1920 günü⁴⁶, Yunan ordusunun hazır olduğunu ve M. Kemal'in durumunu bildiren bir yazı yayınladı: "M. Kemal'in orduları ile başa çıkmak için Yunan ordusu hazır. Her tümeni 15.000 kişiden oluşan 6 tümen hazır. 200 top, 55.000 süngülü 90.000 asker hazır. Londra'daki haberlere göre M. Kemal'in 40.000 askeri var." Durum hakkında bilgi veren yazının hemen altında müttefiklerin Türkiye durumu hakkında A.B.D Başkanı Wilson'un görüşünü istediklerini, fakat A.B.D.'nin henüz

⁴⁴ The Times'ın haberi İstanbul 25 Şubat 1920 tarihli. Times, 3 Mart 1920 s. 15.

⁴⁵ The Observer, 7 Mart 1920

⁴⁶ s. 16

cevap vermeye hazır olmadığı, çünkü Amerikalılar için Türkiye mandasının bir değer taşımadığı belirtiliyordu. Times'da 14 Mart'ta Harold Buxton imzası ile çıkan bir yazıda⁴⁷, "50.000 müttefik askerinin İstanbul'a gönderileceği ilân edildi. Ben yakın zamanda orada idim. Bu kadar çok asker gönderilmesine lüzum yoktur. Bu kadar askerle M. Kemal ile Kilikya için bir uzlaşmaya varılacağı mı sanılıyor. Anadolu'da hiçbir Amerikalı ve Avrupalı katliamdan kurtulamaz. İngiliz kadımlarına ve erkeklerine açıkça saldırılmakta. Cephane depoları Çanakkale'de basılıp, Anadolu'ya taşınmakta. Gerçek hükümet bugün İstanbul'da değil, Ankara ve Sivas'dadır. Barış anlaşmalarını İstanbul Hükümeti'ne onaylatmak boşunadır. Bunu kabul edecek gerçek diktatör açıkça duruyor." deniyordu. Times 15 Mart günü⁴⁸ Maraş yöresinde yapılan silâhli çatışmaya oldukça geniş bir yer ayırıp, bir Amerikalı'nın şahitliğinde olayları Türkler aleyhine veriyor. 26-29 Ocak ve 2-10 Şubat tarihleri olaylarını anlatıyor. 26 Mart'ta yine Times⁴⁹ 19 Mart'ta verilen bir haberde verildiği gibi, Cafer Tayyar'ın İstanbul'dan gelen emirleri dinlemeyeceği ve bütün kontrolü üzerine aldığıını, İstanbul ile görüşmeyi kestiğini açıkladığını bildirdi. Yunanlılardan öğrenildiğine göre Cafer Tayyar'ın emirlerine bütün mutasarrıflar, Times'ın ifadesine göre "maalesef" uymuşlardır.

İstanbul'dan 16 Mart 1920 tarihinde alınan haberler 18-19 Mart günleri İngiliz basınında yer almaya başladı. "Bu sabah İngiliz Generali Milne İstanbul'u işgal etti"⁵⁰ İstanbul işgal ediliyordu. 16 Mart günü saat 10.00'da üç müttefik komutanı Bâb-ı Âli'ye bir nota vererek, işgali, Paris Barış Konseyi'nin istediğini bildirdiler. Bâb-ı Âli milliyetçilerin yaptıklarını kınamamıştı. Kabine notayı gece yarısı görüştü. Haber milliyetçilerin ileri gelenlerinden Cemal Paşa ve Cevat Paşa'nın tutuklandığını, yalnızca Çolak Kemal'in direndiğini duyuruyordu. Bu direnmede bir İngiliz askeri ölmüş, bir subay yaralanmış, Türk tarafında ise bir subay, sekiz er öldürülmüştü. Times'ın haberi "Harekât Temizliği" başlığı altında Harbiye ve Bahriye Nezaretleri'nin işgalini; Telgraf ve Telefon İdarelerine el konduğunu trenlerin çalıştırılmadığını ve İngiliz donanmasının da Boğaz'a sıralandığını bildiriyordu. İngiliz yönetimi işgalin sorumluluğunu İttihat ve Terakki'ye yıkmayı da unutmuyordu "Millî organizasyona başlayan bu adı adamlar (M. Kemal ve arkadaşları) ne hükümete ne de sultana itaat etmi-

⁴⁷ Haber 8 Mart 1920 tarihli.

⁴⁸ The Times, 15 Mart 1920. Haber 4 Mart İstanbul kaynaklı

⁴⁹ Times'ın haberi İstanbul 21 Mart 1920 çıkışlı

⁵⁰ The Times, 18-19 Mart 1920.

yorlar. Kendi halkının ızdırabına sebep oluyorlar. İstanbul Üniversitesi konferansları da bu hareketi artırdı. İstanbul'un Türklerde kalacağını söyledik. Hıristiyanlara saldırmayın, olay çıkartmayın dedik, fakat dinlemediler. En sonunda işgal zorunda kaldık" gerekçesini ileri süren işgalcilerin, İstanbul halkına yayınladıkları bildiri de gazetede yer alıyordu.

"1 — İşgal geçicidir.

2 — Müttefik kuvvetlerin amacı sultanın otoritesini zayıflatmak değil, aksine Osmanlı yönetimindeki bütün yerlerde sultanın otoritesini kuvvetlendirmektedir.

3 — Müttefiklerin amacı Türkleri İstanbul'dan kovmak değil. Eğer saldırılar durursa barış şartları yumuşatılacak.

4 — Şu kritik anda halkın görevi, düzenin sağlanmasına katılmaktır. Osmanlının yıkıntısından yeni Türkiye kuracağız diyenlerin sözlerine aldanmayın. Bir kelimeyle, herkesin görevi saltanatın emirlerine harfiyen uymaktır.

5 — Bazı kötü kişiler zaten tutuklandı. Bunlar mutlaka yaptıklarının cezalarını çekecekler."

Times, İstanbul'da kısa bir panikten sonra hayatın normale döndüğünü, milliyetçilerin işgali müttefiklerin blöfü olarak değerlendirmelerine karşılık halkın milliyetçilerin görüşünü paylaşmadığını ileri sürüyordu.

Bonar Law, işgallerin barış şartları sağlanana kadar süreceğini, Hıristiyanlara yapılan katliamlar sürerse barış şartlarının daha sert uygulanacağını, zaten işgalin asıl sebebinin Anadolu'daki milliyetçi hareket olduğunu açıklıyordu. Times 21 Mart tarihli haberde, Türklerin basında ve parlamentoda, tutuklanmaları ve işgali protesto ettiklerini bildiriyor, diğer yandan Barış Konferansı delegelerinin Lord Curzon'un başkanlığında, barış anlaşması maddelerini görüştiklerini duyuruyordu.⁵¹ Öyle anlaşılıyordu ki Türkiye aleyhine hazırlanmış ve İngilizler tarafından yazılmış oyun, yine onlar tarafından sahneye konuyordu. İngiliz halkına "milliyetçi haydut Türkler" in, masum Ermeni, Rum Hıristiyanları katlettiği, İstanbul'un kendilerine bırakılmaya layık olmadıkları inandırılıp, yağmaya kılıf hazırlanıyordu. 23 Mart'ta Times'de, o anda Türklerin boyunduruğunda 100.000 Ermeni'nin bulunduğu Ermeni Patriği Zean Nazlian tarafından açıklanı-

⁵¹ Haber 18 Mart İstanbul kaynaklı.

yordu. Patrik, müttefiklerin İstanbul'u işgal etmelerinin yeterli olmadığını, içerilere ilerlenmesi gerektiğini söylüyor, Türklerin Ermeni katliamını sürdürdüklerini ve Ermenilerin müttefiklerin yardımını beklediğini açıklıyordu. Ermeniler adına formüle edilmiş olup, Barış Konferansı'na şu istekler sunuluyordu:

- 1 — Türk boyunduruğundan kurtuluş ve özgürlük.
- 2 — Ermenistan'daki tarihî eserlerin restoresi.
- 3 — İslâm kuvvetlerince ele geçirilmiş olan yerlere Ermenilerin dönmesi.⁵²
- 4 — Türklerin elinde bulunan oğlan, kız çocuklarının ve annelerin özgürlüğü.
- 5 — Küçük Asya, Mezopotamya, Suriye, Arabistan ve her yerdeki Ermenilere yardım.
- 6 — Türklerin silâhsızlandırılmasının tamamlanması.
- 7 — Türkler tarafından Ermenilerden alınmış her şeyin restorasyonu.”

25 Mart 1920'de Times “Türkler Gitmeli”, “Başkan Wilson Yanıtıyor” başlıklarıyla⁵³ Türkiye hakkında geniş bir haber yayınladı. Müttefiklerin isteği üzerine Wilson, Türkiye meselesi ile ilgili görüşlerini açıkladı. Türklerin Avrupa'da kalmasının tarihî bir hata olmadığını söyleyen Başkan'a göre, İslâmın tekrar yükseleceği korkusu yersiz olup, bu sebeple Sultan'ın İstanbul'dan çıkartılması da geçerli bir gerekçe olamaz. Başkan, Boğazlar için özel bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonda Rusya'nın da yer almasını istemektedir. Hatta daha da ileri giderek, Ruslara Akdeniz'e, Ermenilere de Karadeniz'e bir çıkış verilmesini, Türkiye'de herkesin eşit ticaret hakkına sahip olmasını önermektedir. Aynı gün İstanbul 22 Mart tarihli bir haberde, milliyetçilerin Sakarya üzerinde Bilecik-İzmit demiryolundaki İngiliz askerî treninin geçmesinden birkaç dakika sonra köprüyü havaya uçurdıklarını, Trabzon'da müttefiklerin düşmanca tavrına karşı miting yapıldığını, Ahmet Anzavur'un yaptığı harekâtın köylüler tarafından desteklendiğini, Trakya'da Cafer Tayyar'ın yumuşadığını bildirdikten sonra, bir yorum yapan gazete şöyle diyor: “Barış Konferansı'nda Yunanlıların saldırmasına izin veren fikir sahipleri, ilerleme emrini ver-

⁵² Dikkat edilirse bu maddede Türk kelimesinin yerine “İslâm” kullanılarak Haç duyusunu kamçılanmaktadır.

⁵³ Haber 24 Mart 1920 New York kaynaklı.

mekten çekiniyorlar. Çok gerekli olmadıkça emri vermeyecekleri anlaşılıyor. Hellen ordusunun, inkâr edilemez ki, Anadolu'da bulunması M. Kemal üzerinde bir baskıdır. Yunan ordusuna erken bir emir verilmesi, Anadolu'da birçok Hıristiyan'ın izole edilmesine sebep olabilir. M. Kemal Yunan ordusunun işgalini sömürerek bir çok şey elde edebilir." Gazetenin 23 Mart İstanbul haberinde ise, Ali Sait Paşa ve Celal Nuri'nin tutuklandığını ve "milliyetçi haydutların" Biga yakınındaki köyleri yaktığını, fakat yenildikleri duyuruluyordu. Barış Konferansı ise bu sırada Türkiye meselesini görüşmeye devam ediyordu.

Times'ın 27 Mart tarihli haberinde Salih Paşa kabinesinin istifa ettiği ve Damat Ferit Paşa'nın hükümeti kurmakla görevlendirildiği duyuruldu. 29 Mart'ta ise Anzavur'un zaferi anlatılıyor.⁵⁴ 30 Mart'ta Times, M. Kemal'in Damat Ferit Hükümetini tanımayacağını zannedildiğini, M. Kemal ve arkadaşlarının, Ziraat Bankası'nın bütün şubelerindeki paralara el koyduklarını; Amasya'daki Albay Forbes'in de M. Kemal'in emri ile tutuklandığını, Türklerin silâh ve cephaneyi Samsun ve Trabzon kıyılarından taşıdıklarının anlaşıldığını bildiriyordu. Nisanın başında gelen haberlerde Damat Ferit Hükümeti'nin Hürriyet ve İtilâf Partisi ile olan ilişkisinden ve Padişah'ın Damat Ferit Paşa'yı, M. Kemal ile uğraşması için serbest bıraktığından söz edilirken, Türk parasının düşüşü dile getiriliyordu.⁵⁵

İstanbul'un işgali ve bu olay üzerine M. Kemal'in aldığı önlemler ve Ankara'da bir meclis toplama çalışmaları, İngiliz gazetelerinde gecikmiş olarak yer alıyordu. Anadolu'dan gelen haberler bir hafta on gün sonra İstanbul üzerinden Londra'ya ulaşabiliyordu. M. Kemal'in Anadolu'da her türlü kontrolü ele geçirdiği ve asker toplamada zorluklarla karşılaştığı, İngiliz ordusunun İzmit'te kontrolü elinde tuttuğu,⁵⁶ Antep çatışmalarında 1000'den çok Türk'ün öldüğünün tahmin edildiği, Haçin dolaylarında 3000 Ortodoks ve Ermeni'nin öldürüldüğü korkusunun duyulduğu, Times'da⁵⁶ yer alıyordu. Ölen Türk çocuk ve kadınlarına değinmeyen gazete, saldırganı haklı gösterme yayını hâlâ sürdürüyor. Times 13 Nisan'da,⁵⁷ Damat Ferit Paşa'nın, milliyetçi olarak isimlendirilen hareketin üzerine cesaretle gittiğini, millî hareketi lânetlediğini, bunları mutlaka cezalandıracağını açıkladığını, bu amaçla "fetva" yayınladığını bildiriyor; An-

⁵⁴ Haber 26 Mart İstanbul kaynaklı.

⁵⁵ Haber 11 Nisan İstanbul kaynaklı.

⁵⁶ The Times, 9, 12 Nisan 1920. Haberler İstanbul 7-10 Nisan.

⁵⁷ Haber 11 Nisan İstanbul kaynaklı.

zavur'un Biga yöresindeki çalışmalarından övgüyle söz ediyordu. Aynı gün Türk barışı görüşmelerinin Lord Curzon sayesinde başarı ile sonuçlandığı duyuruluyordu. 14 Nisan'da yine aynı gazete, hükümetin "fetva" ile M. Kemal ve arkadaşlarını kanundışı ve onları öldürenlerin "gazi" ilân edileceğini, bu görevden kaçanların bu dünyada ve öteki dünyada cezalandırılacaklarını duyurduğu haberini veriyordu. Times, aynı haberde, M. Kemal'in Ankara'da bir meclis toplamak için çalıştığını bildiriyor; Anzavur'un yakında Bursa'yı ele geçireceğini ve bunun da barış için zemin hazırlayacağını ileri sürüyordu. Osmanlı Meclisi'nin padişah iradesi ile dağıtıldığı da bu haberde yer alıyordu. Times 15 Nisan'da bu konuya daha geniş yer verdi.⁵⁸ "Ayrı Bir Anadolu Hükümeti" başlıklı haberiyle M. Kemal'in Anadolu'da yeni bir devlet kurduğunu, İstanbul Hükümeti'ni ve Halife Sultan'ın esir olduğu için fonksiyonunun kalmadığını gerekçe olarak kullandığını, fetvanın köylüler üzerindeki etkisini silmeye çalıştığını ve bir karşı fetva yayınlattığını fakat etkisiz olduğunu bildiren Times, bazı iddialara göre Konya Mevlevî Şeyhi'nin M. Kemal'in yanında Şeyhülislâm olacağını duyulduğunu ileri sürdükten sonra, "Çünkü ancak bu şekilde, İstanbul fetvasının Anadolu üzerindeki etkisi yok olabilir" diyerek, fetvalar savaşına önemle yer veriyordu. Hatta milliyetçilerin bazılarının Anadolu'ya bir Osmanlı prensi geçirmek istediklerini bile yazan gazete, inanılmaz bir habere göre de M. Kemal'in kendisini Sadrazam ve Harbiye Nazırı ilân ettiğini bildiriyordu.

Barış Konferansı çalışmalarının San Remo'ya alınması üzerine İngiliz Başbakanı Lloyd George'un Marsilya üzerinden gelmekte olduğu haberi ile birlikte, Türkiye için bir çare bulunamayacağı tekrarlanıyor, Trakya'da sınırın Midye-Enez mi yoksa Çatalca hatından mı geçeceğini henüz belli olmadığı Observer'in 17 nisan 1920 tarihli nüshasında yer alıyordu. Observer, Amerika'nın fikrine göre (Yunan Trakyası hakkında) Edirne Türklerde kalmalı, Bulgarlar çoğunlukta olduğuna göre Bulgarlara verilmesi, İzmir ve çevresi de Yunanlılara bırakılmalıydı. 23 Nisan'da Times'da,⁵⁹ "Ermenistan İçin Manda" başlığı altındaki haberde, Paris'deki Barış Konseyi'nin Ermeni mandasını kabul etmesi için Milletler Cemiyeti'ne başvurduğunu, Milletler Cemiyeti'nin de para yetersizliği dolayısıyla, bir devletin bunu almasının daha uygun olacağını bildirdiği yer alıyordu. Aynı haberin altında "Türklerin Hissiyatından Önce Ermeni Hissiyati" başlıklı yazıda, M. Kemal'in kuvvetlerinin, Fransızları ve Ermenileri deni-

⁵⁸ Haber, 13 Nisan İstanbul kaynaklı.

⁵⁹ Haber 20 Nisan İstanbul kaynaklı.

ze dökmek için ilerledikleri, Anadolu'ya sık sık baskınlar yaptıkları, binlerce Ermeni yetiminin⁶⁰ çaresiz ve muhtaç olduğu, yardım beklediği duyurulduktan sonra, "Bu medenî dünya için utanç dolu karanlık saatlerdir. Müttefikler San Remo'da toplantıda iken, Türk haydutlarının kanunsuzluklarına engel olmak için" hiçbir şey yapılmadığı suçlamasında bulunuyordu. İstanbul'dan gelen 20 Nisan tarihli bir başka haberde de Anzavur'un mağlup olduğu üzüntü ile ve Trakya'da Cafer Tayyar Paşa'nın tutuklanmış olduğu,⁶¹ memnuniyetle bildiriliyordu.

Times 29 Nisan 1920'de "Fransa'nın Türkiye Politikası" başlıklı geniş bir yoruma yer verdi. Fransız gazetesi Journal des Débats'a göre, "Urfa çevresinde engele rastlanmasının sebebi M. Kemal'e karşı yanlış politika izlenmesidir" deniyordu. Mösyö Augusto Gauvain'in şiddetle iddia ettiği gibi sultana ve barışsever Türklerle birlikte, Türklüğü temsil etmeyen bu maceracı haydutlara karşı mutlaka cephe alınmalıydı. Times, İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne gösterilen yakınlığın yetmiyeceğini, M. Kemal'in tek amacının Yunanlıları denize sürmek ve Ermenileri imha etmek olduğunu ileri sürdükten sonra; Gauvain'in müttefiklerin ne yapacaklarına karar vermeleri gerektiğini hatırlattığını yazıyordu. Times'ın aynı haberinin altında İstanbul 27 Nisan tarihli haberde, Anzavur'un yenildiği, fakat M. Kemal'in Adapazarı'nda yenildiği yer alıyordu. "Kilikya Hıristiyanlarının Düşkırıklığı" başlığı altında, Ermeni, Yunan, Süryani, Kaldani, Asuri, Zacobitler'in Barış Konferansı'na verdiği bildiriye, Kilikya'da Türk katliamı yeniden gündeme getiriliyor ve Türklerin burada 20.000 Ermeniye öldürmelerine rağmen Lord Curzon'un parlamentoda yaptığı konuşmada, bu bölgenin Türklere bırakılacağını açıklamasının yarattığı üzüntü belirtiyor ve Türklerin 1895-1896 ve 1909'da 30.000 Ermeni öldürdüğü, 1915 "katliamı" ve tehirci tekrarlanıyordu. Bildiriye göre buradaki Hıristiyan nüfusun 2/3'ü yok edilmişti. Kilikya'nın Türklerle ne coğrafya ne de etnik hiçbir ilgisi yoktu. Bildiri "Lord Curzon çelişki içindedir. 275.000 Hıristiyan adına sesimizi yükselteceğiz ve Kilikyalılar adına Türk haydutlara karşı Ermeni kahramanları savaşıyor. Büyük devletlere Türk kabusundan kurtulmak için" yalvarmalarıyla sona eriyordu.

31 kişilik Türk delegesinin Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere İstanbul'dan hareket ettikleri 3 Mayıs 1920'de Times'da yer aldı. Müttefikler Tefvik Paşa'ya verecekleri teklifi son şekline sokmaya çalışıyorlardı. 29

⁶⁰ Türk yetimlerinden, hem de Türk topraklarından hiç söz edilmemesi haberlerin yönünü gösteriyor.

⁶¹ The Times, 25 Nisan 1920. Haber İstanbul 22 Nisan tarihli.

Nisan'da İstanbul'dan gelen bir haberde de Zeki Paşa'nın Anadolu'daki askerî birlikleri yeniden organize etmek için müfettişliğe atandığı; Enver Paşa'nın da Moskova'da kendisini Türk milliyetçi hareketinin başı ilân ettiği duyuruldu.

10-12 Mayıs tarihleri arasında Times'ın Türkiye ile ilgili haberleri üç gün içinde önem kazandı. Hem haber başlıkları iri punto ile veriliyor, hem de sütun sayısı ve hacmi artıyordu.⁶² 10 Mayıs'ta "Türk-Sovyet Pak-tı" başlığı iri punto ile verilirken altındaki satırda "Barış Şartlarına Karşı Entrikalar" başlığı yer alıyor. Bekir Sami Bey'in Moskova'da faaliyetlerinin duyulmasının çok endişe yaratmış olduğu anlaşılan haberde, Tiflis'de bir gazetenin, Türk milliyetçilerinin lideri M. Kemal ile Sovyet Hükümeti arasında on maddelik bir askerî pakt imza edildiği, buna göre milliyetçilerin, İstanbul Hükümeti'nin imza ettikleri anlaşmayı tanımayacakları, Boğazların Türklerde kalacağı ve Sovyet Rusya'nın moral ve maddî yardım yapacakları bildiriliyordu. Sovyetlerin Kafkasya'ya saldırmaya başladığını, Türklerle Sovyetler'in Ermenilere karşı anlaşmaları ileri sürülüyordu. 11 Mayıs'ta Times yine geniş bir şekilde Adapazarı dolaylarında Hilâfet Ordusu'nun yenildiğini, oysa aynı sırada barış şartlarının tamamlandığını, M. Kemal'in bu şartları kabul etmeyeceğinin anlaşıldığını yazıyordu. 12 Mayıs'ta, 30'dan çok Amerikan komisyon üyelerinin Ermenistan'dan Batum'a geldiği, 50 kadarının da ertesi gün geleceği duyuruluyor ve Ermenistan'ın yıkıcı Sovyet kontrolünün tehdidi altında olduğu haberi Times'da "Sovyetler Ermenistan'da," başlığı altında önemli bir haber olarak veriliyordu.

Barış Konferansı Türk Barış Anlaşması'nın metnini ancak Mayıs 1920'de tamamlayabildi. Paris'e gelen Türk (Osmanlı)⁶³ delegelerine metnin verildiği haberi 12 Mayıs günlü The Times ve Manchester Guardian gazetelerinde iri puntolarla yer aldı. Times'ın haberini olduğu gibi veremeyi uygun buldum⁶⁴:

"Bugün saat dörtte düzenlenen Türk Barış Anlaşması Osmanlı delegelerine verildi. Delege Başkanı Tefrik Paşa idi. Mösyö Millerand bu seremoniye başkanlık etti. Çeşitli hükümetlerin diplomatik temsilcileri de bulundu. A.B.D. Türkiye'ye savaş ilân etmediği için seremoniye temsilcisi

⁶² The Times, 10, 11, 12 Mayıs 1920. Haberler Tahran, İstanbul ve Paris kaynaklı.

⁶³ Gazeteler Osmanlı kelimesini hemen hiç kullanmıyorlar. Türk kelimesini kullanıyorlar.

⁶⁴ Anlaşmanın tam metni hem Manchester Guardian'da, hem de Times'da var. Haber Paris 11 Mayıs 1920 tarihli.

katılmadı. Türklere bu barış şartlarını kabul için bir ay süre verildi. Protokol direktörü M. de Fauquières idi. Türk temsilcisine belgeyi takdim etti.

Millerand şu konuşmayı yaptı: "İtilâf Devletleri, size sunulan taslak barış şartlarını kabul etmenizi istiyor. Onlar yazılan bu barış maddeleri üzerinde hiçbir müzakereyi kabul etmeyeceklerini bildiriyorlar. İnceledikten sonra siz de isteklerinizi yazılı şekilde bildirin. Size bir ay süre verilmesinin sebebi budur. Bu cevaplar esnasında bizim bilgimize sunacak belgeniz varsa bunu ekleyebilirsiniz. Dikkate alacağız. Saygıdeğer Türk delegeleri, yabancı güçlere Türkiye boyun eğerek (Almanlarla 1914'de yapılan anlaşmayı kastediyor) İtilâf Devletlerine düşmanlığınızı ilân ettiniz. Bunun sonucunda İtilâf Devletleri bu savaşın yıllarca uzamasıyla karşılaştılar. Bu nedenle İtilâf Devletleri ciddî önlemler almalı ki ileride yeni tehlikelerle karşılaşmasınlar. İtilâf Devletleri, Sultanın İstanbul'daki egemenliğini ve Boğazların serbestisinin garantisi için herşeyi yaptılar. Bu anlaşma ile beraber yasal hakları ve ilgileri ve Türklerin amaçları, bu barış şartları içinde yer almıştır. Barış şartları haklar prensibi, özgürlük ve adalet üzerinde oluşturulmuştur."⁶⁵

Bundan sonra M. De Fauquières barış taslağını Türk delegesi başkasına verdi. Tefvik Paşa titreyen ellerinde tuttuğu dökümanlarla ayağa kalktı ve heyecandan titreyen sesiyle kısa bir yanıt verdi: "İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından bize sunulan barış anlaşması taslağına, verilen süre içerisinde, inceledikten sonra yanıt vereceğiz."

Barış şartlarına M. Kemal'in tepkisinin İngiliz basınında yer alması gecikmedi. 14 Mayıs 1920'de Times'da çıkan haberde "M. Kemal'in Meydan Okuması, Barış Şartlarını Tanımıyor" başlıkları altında, "Nihayet Anadolu'dan İstanbul'a milliyetçi gazete ve bildirilerden haberlerin ulaşmaya başladığı" belirtildikten sonra, Mustafa Kemal'in "Millî Meclisi'nin yeni seçilen üyeler ile dağıtılmış bulunan "Meclis"den katılanlarla topladığı,⁶⁶ Meclis'in hem yasama, hem de yürütme yetkisini üstlendiği, Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı olduğu belirtildikten sonra, Meclis'in Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı hiçbir anlaşmayı tanımadığı, Barış Konferansı'nda Türkiye'yi ancak Millî Meclis'in temsil edebileceğini ilân ettiği bildirildi. 16 Mayıs tarihli Times ve diğer gazetelerde "Kemal Ölümüne

⁶⁵ İtilâf Devletleri'nin özgürlük ve adalet anlayışı, Türkler için verilen idam hükmünün savunmasız ve bir ay içinde kabulü demektir.

⁶⁶ Haber İstanbul 11 Mayıs tarihli olmasına rağmen henüz Anadolu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmadıkları anlaşılıyor.

Mahkûm Edildi" haberi yer aldı.⁶⁷ Divan-ı Harp ilânına göre milliyetçilerin lideri gıyabında, ihanet, isyan, kışkırtma, suçlarından idama mahkûm ediliyor, Ahmet Rüstem, eski Washington Elçisi Dr. Adnan Bey ve karısı Halide Edip'in de birlikte aynı kararlar idama mahkûm oldukları önemli olmayan bir haber gibi yazılıyordu. Observer 16 Mayıs'da Türk Barış Anlaşmasına "Bir İmparatorluk Göçüyor, Yeni Mirasçılar" başlığı altında yer verdikten sonra, bu anlaşmanın çok hafif ve Türkler için en iyi çözüm olduğunu, fakat M. Kemal'in barış şartlarını ihlâl ettiğini bildiriyordu. Times 17 Mayıs'ta "Türk Umutsuzluğu" başlığı altında, barış kararlarının geçen gece İstanbul'a ulaştığını ve tercüme edildikten sonra basında yer aldığını ve yorumların çok kötümser olduğunu belirtiyordu. Peyam-ı Sabah'da Ali Kemal'in bu kötü durumunun sorumlusunun milliyetçiler ve İttihat Terakki olduğunu yazdığını belirtiyordu. Times, Türk halkına sunulan üç sonuç var diyerek bir yoruma giriyor: "1 - Kendisini İtilâf Devletlerinin insafına terk etmek (Bu durumda İzmir'i Yunanlılara terk edecekler ve Çatalca'ya kadar olan yerleri bırakacaklar) 2 - Anlaşmayı imzalayıp, Türkiye'nin geleceğinin ileride düzeleceğine inanmak (Fakat Türk devlet adamları bu anlaşmayı nasıl imzalayabilir) 3 - Silâhlı direniş umudunun boşuna olduğunun anlaşılmasına kadar, hükümlerine pasif direniş önerisinde bulunmak." Türkiye'de bu üç görüşün tartışıldığını ileri süren gazete, Kemal'in hükümet kurduğunu ve İngilizler aleyhine kararlar aldığını ve meclisin varlığına karşı çıkanları vatan haini kabul eden hükümler getirdiğini de yazıyordu. Times 21 Mayıs tarihli "Kemal'in Direniş Çağrısı (Barış Kararları Ölüm Hükümüdür)" başlıklı haberle,⁶⁸ Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir dizi önlemler aldığını ve bir bildiri yayınlarak, düzenli ordu kurulması için bütün vatanperverleri göreve çağırdığını, barış şartlarının ölüm emri olduğunu duyurduğunu yazan gazete, Türklerin diğer taraftan Maraş ve Antep taraflarında da çarpıştıklarını hatırlatıyor, 28 Mayıs tarihli haberde⁶⁹ Kemal'in ordusunun hareket ettiğini ve İngiliz kuvvetleriyle muhtemel bir çarpışmanın tehlikesini dile getiriyordu.

2 Haziran 1920'de Washington'dan alınan ve Times'da 4 Haziran'da yayınlanan bir haber Ermeniler için büyük düş ve umut kırıklığı yarattı. 1 Haziran'da A.B.D Senatosu'nda, Başkan Wilson'un "Ermeni mandası"nu üstlenmek için yaptığı önerisi 12 evete karşı 62 hayır oyu ile reddedildi. Hatta Senatör Hitchcock'un Ermenilerin tekrar yerleştirilmesi için elli

⁶⁷ Haber İstanbul 14 Mayıs 1920 tarihli, Mustafa Kemal'in geçmişi anlatıyor.

⁶⁸ Haber İstanbul 18 Mayıs tarihli.

⁶⁹ Haber İstanbul 26 Mayıs tarihli.

milyon dolar borç verilmesi önerisi de 34 evete karşı 41 hayır ile reddedildi. "Bu demokratlar için utanç vericidir" diyen gazete, bu sonucun alınmasında General Harbord'un raporunun etkisini göstermektedir. Times 7 Haziran 1920'de, Bolşeviklerin Bakû'yu kontrol altına aldılar haberi yanı sıra Kafkasya'da Ermenilerin Bolşevik saldırılarına uğrarken, Antep, Maraş tarafında Türklere karşı savaştıklarını duyuruyordu.

Barış Konferansı'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği sürenin 26 Haziran'da dolacağını hatırlatan Times,⁷⁰ Türklerin bu sürede yanıt vermiyeceğini, bu sebeple Sadrazam'ın gelişinin gecikeceğini yazıyor. Aynı yazının aşağısında "Bolşevikler ve Kemal Paşa" başlığı altında ise, M. Kemal Paşa'nın Sovyet Hükümeti'ne bir mektup göndererek siyasî ilişkiler kurmak isteğine dikkati çekiyor; Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'in, milliyetçilerin Sovyet Hükümetince destekleneceklerini bildirdiğini duyuruyordu.

18 Haziran'da Times, Türklerin İzmit yöresinde İngiliz birliklerine saldırdığı haberinin arkasından, Venizelos'un Londra'ya geldiğini ve milliyetçilere karşı acele önlem alınması için girişimlerde bulunduğunu ve Davning Street'e uğrayarak Başbakan'la da görüştüğünü duyurdu. Observer, Venizelos'un bu gezisine daha ayrıntılı yer vererek,⁷¹ San Remo'daki barış görüşmelerinden beri Venizelos'un "Ulisses" görünümünde olduğunu, Yunanistan'a büyük avantaj sağladığını, Barış Konferansı'ndaki düşmanlarını⁷² yendiğini hatırlattıktan sonra, "Barış şartlarını nasıl görüyorsunuz?" sorusuna Venizelos'un verdiği yanıtı yayınladı: "Türkiye'ye sunulan barış şartları, onlara zorla kabul ettirilmelidir. Türkler şüphesiz onları sevmeyecektir. Mesele yalnız Boğazların güvenliği ve Yunan ordusunun çekilmesi değil, az kuvvet Türkleri düzen içinde tutamaz. Türkiye'de 500.000 Yunanlıyı öldürmekten kurtarmak için, bizi oraya çıkaran kuvvetler şimdi de İzmir'i boşaltıyorlar" şeklindeki sert açıklamasına Venizelos, "Mustafa Kemal" başlığı altında şöyle devam etti: "Yunanlılar henüz cesaretlerini kaybetmediler. Batıdaki yaygın görüş, Türk milliyetçilerini def etmek şeklindedir. En kısa zamanda Yunan ordusunda indirim yapacağım. Halihazırda İzmir'de 6, Trakya'da 4 tümenimiz var. Gerekiirse 3 tümen daha çıkarırız. Şu şüpheli gözüküyor ki; acaba Yunan ordusu Mustafa Kemal ile başa çıkabilir mi? Bize niye bir şans verilmesin? Eğer bize bir şans verilirse, Türkleri sorumluluk hudutlarımızın ötesine püskürtürüz. Onları takip edebilirsek Türkleri tek tek ele geçiririz. Bizim

⁷⁰ The Times, 10 Haziran 1920.

⁷¹ The Observer, 20 Haziran 1920.

⁷² İtalya'yı kastediyor.

işgalimizdeki yerlerde düzen ve sükûnet sürüyor. Bunu bağımsız İngiliz basını da doğruluyor.

Elbette karışıklık hakkında söylentiler var. Türk sadrazamı ve Dışişleri Nazırı Paris'te, Fransızlar Türk barış şartlarının tadili hakkında bazı vaatlerde bulundular. İngiliz kamuoyundan ve hükümetinden endişem yok." Venizelos'un Türkiye ile ilgili mülakatı burada sona eriyor. Görülüyor ki askerî bir taarruz için zemin hazırlıklarında olup, İngiliz Başbakanı'ndan bunun için izin almaya gelmiştir ve İngiliz basını da etkilemeye çalışmaktadır.

Times, Venizelos'un Londra seyahatine ve girişimlerine 21 Haziran'da daha geniş bir yer ayırdı. Hythe'de toplanan hükümetin haberlerini veren Times, Anadolu ile ilgili haberlere değinip; Yunan Hükümeti'nin İngiliz ve Fransız tarafına sunduğu önerilerin kabul edildiğini duyurdu. Yunan teklifinde General Milne, Yunan kuvvetlerini engellemekle suçlanıyor ve Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin Milne'nin emrinden alınıp, serbest bırakılması isteniyordu. Ancak General Foch ve Mareşal Henry Wilson'un bu önerilere katılmadıklarını belirten Times, onların, Yunanlıların General Milne'nin emrinden çıksalar bile birşey yapamayacakları görüşünde olduklarına değindi ve Venizelos'un ayrıca Trakya'nın işgali için izin ve bu işler için para istediğini belirtti. Öyle anlaşılıyor ki barış şartlarını Ankara'ya kabul ettirmek için Barış Konferansı, —tabii özellikle İngiltere— Yunanistan'ı kullanacaktır. Nitekim Venizelos'un istekleri kabul edilirken, Yunanistan'ın bu işi başarabilecek askerî ve parasal güce sahip olduğu da İngiliz, Fransız yetkililerince açıklanıyordu. Times bu haberin altında bir Türkiye haritası da yayınlayıp, Türklerin⁷³ İzmir çevresi hariç, bütün Anadolu'ya hâkim olduğunu duyuruyordu. Times 22 Haziran'da, Türklerle (Osmanlı Hükümeti'ni kastediyor) 26 Haziran'dan daha fazla süre tanınmayacağını bildirirken 23 Haziran'daki haberinde Türklerin (milliyetçileri kastediyor) İzmit'ten çekildiğini ve M. Kemal'in Yunanlılara saldıracağını zannedildiğini bildiriyor ve Lloyd George'un Reuter⁷⁴ muhabirine, Türklerin durumunun ciddi olmadığını ve herşeyin kendi ellerinde olduğunu söylediğini yazdı. Bu habere bağlı olarak da Venizelos'un açıklamasını verdi. "Venizelos dedi ki: Sorun çok basittir. Mustafa Kemal İtilâf Devletleriyle savaştı. İngiliz ve Fransızlara saldırdı. İtilâf Devletleriyle açık-

⁷³ Türk kelimesini sık sık Osmanlı Devleti ve Hükümeti için ve Barış Anlaşması ile ilgili kullanılan gazete, şimdi M. Kemal milliyetçileri için de kullanmaya başladı. Haydut kelimesinin de artık kullanılmadığı dikkati çekiyor.

⁷⁴ Haber 22 Haziran tarihli.

ça savaş halindedir. Yunanlılar büyük bir ordu ile İzmir'de hazır dırlar. Şimdiye kadar biz İzmir yöresinde serbest olamadık. M. Kemal bundan cesaret alarak kuvvetli olduğu yerlerde müttefiklere saldırdı. Artık makas bizim elimizde. Otorite bizde. Mustafa Kemal'e saldırabiliriz. İnaniyorum ki İngiliz kamuoyu açıkça bunu yapmak için bizim saldırımızın önemini biliyor. Eminim ki Yunan ordusu bu görevi yerine getirecektir. Bu Anadolu'yu işgal edeceğiz demek değildir. Mesele sadece bu tehdidi ortadan kaldırmaktır." Venizelos İngiltere ve Fransa'dan taarruz emrini almanın verdiği rahatlık ile, Türkiye'de kolay zafer elde edebileceği inancındadır. Balıkesir, Bursa yönünde yapılacak yeni askerî harekâtı ise bir işgal olarak değil, saldırgan diye nitelediği M. Kemal'i cezalandırmak şeklinde belirtmeye çalışıyordu. Times'da 25 Haziran'da yer alan haberlerde ise Türklerin (milliyetçiler) Fransız ve Ermeni kuvvetlerine saldırdıkları ve Zonguldak kömür madenlerini Fransızların elinden aldıkları duyuruluyordu. Yunan ilerleyişi de aynı gün haberleri içinde idi. Akhisar'ın alındığını bildiren Times, Alemdağ'da (İstanbul'dan 20 mil) İngilizlerin pusuya düşürüldüğünü endişe ile veriyordu. Times muhabiri, M. Kemal'in gittikçe kuvvetlendiğini ve Bolşeviklerle anlaştığını da ileri sürüyordu.

Türk barışı konusuna çok geniş bir yer ayıran Observer 27 Haziran 1920 "Türkiye ve Barış, Yunan İlerleyişi" başlıklı bir yazıda, gazetenin yorumu ile konuyu ele aldı. Küçük Asya'da olayların hiç de olumlu gelişmediğini, Türk milliyetçiliğinin Anadolu'ya hızla yayıldığını, buna izin verilmesinin büyük tehlike yarattığını, M. Kemal'e karşı bir askerî harekât kararı alınmamış olmasının müttefiklerin zayıf tarafı olduğuna değinen gazete, Türk milliyetçilerinin başarısının Filistin, Suriye ve Mezopotamya'da İtilâf Devletleri için çöküntüye yol açacağına ve Ermeni umutlarını da söndüreceğine, Türklerin Bolşeviklerle anlaşmasının da tehlikelerine dikkati çekiyor ve Yunan ilerleyişini ele alıyor. "Yunanlılar Mustafa Kemal'i yenerlerse iyi olur, aksi halde Türkler için daha avantajlı bir anlaşma metni hazırlanması" gerekeceğini hatırlatıyor ve Mustafa Kemal'in çok akıllı bir strateji ile başarılı olduğunu belirttiikten sonra, bir yıl önce Türk meselesi kolayca çözülebilecekken A.B.D.'nin kararsız tutumu yüzünden sürünce mede kaldığını ve bunun da Mustafa Kemal'e yaradığını ileri süren gazete, Yunanlıların Hyte ve Bologna Konferanslarında aldıkları emirle ilerlediklerini anlatıyor, Yunan ilerleyişi hakkında dikkat çekici bir yorum yapıyor: "Seferin sonuçları hakkında bir şey söylemek için henüz erken. Öyle inanıyoruz ki müttefik komutanları sürdürdükleri politika ile ilgili açık ve uygulanabilir bir plâna sahipler. Ancak Orta Anadolu'da bir geril-

la savaşına girişemezler. Kurumda [çölde] bir nehrin kaybolması durumuna düşerler. Başarılı bir sonucun Fransa ile yapılacak samimi işbirliğine bağlı olduğunu" ve "Eğer Fransa ve İngiltere birbirinden ayrılırsa ki barışa kadar böyleydi, müttefiklerin yaptığı herşey dağılacak. Türk milliyetçilerini yola getirmek için ortak davranılmazsa Yakın Doğu'da herhangi bir ümit söz konusu olamaz" diyen gazete oldukça kuvvetli ve gerçek görüş belirtiyordu. Türk meselesinin çözümünü İngiltere ve Fransa arasındaki uyumlu işbirliğinde gören Observer, Rusya ile anlaşmanın önemine değinirken; özellikle Orta Doğu'daki petrol çıkarlarının "manda" sistemine bağlı olduğunu hatırlatıp, bu sistemin çökmesi halinde barışın da kaybedileceğini ileri sürmektedir. Times 26 Haziran 1920'de, "Hızlı Yunan İlerliyişi, Türk Kuvvetleri Yola Getirildi" başlığı altında Türklere 8000 zayıat verdirilmesi büyük bir sevinçle duyurularak, "Yedi kilisenin birisi olan Apocalypse'nin de dahil bulunduğu Alaşehir (Filedelfiye), Salihli ve Kula'nın ele geçirilişinin Atina'da coşkun bir gösteriyle kutlandığını, bu sevinci paylaşarak yazıyordu. Milliyetçi gazetelerin ise, Ankara'nın barış şartlarını kabul etmeyip, en büyük düşmanları olarak İngiltere'yi ilân ettiklerini, Damat Ferit ve köleleri bu barışı kabul etse de, milliyetçilerin kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına ant içtiklerini bildiriyordu.

Times, Observer ve Guardian'daki 28 Haziran ile 16 Temmuz arasındaki haberler, Yunanlıların başarılı ilerleyişini, Balıkesir'in ve Bursa'nın Yunan ordusunun eline geçişini büyük bir sevinçle duyuruyordu. Bu haberlerin arkasında Barış Anlaşması'nın kabul ettirilmek istendiği açıkça görülüyordu. Observer 17 Temmuz 1920'de "Türkiye İmzalamalı, On Gün Ültimatomu, Red Cezası" başlıkları altında Türkiye'ye (Osmanlı Devleti kastediliyor) Barış Anlaşması'nın imzalanması için 27 Temmuz'a kadar süre tanıdığını, imzalamayı reddetmeleri ve kabulü mümkün olmayan bir istekte bulunmaları halinde Avrupa'dan kovulacaklarını bildiren ultiimatomu geniş yer veren gazete, notanın önemli noktalarını aynen veriyor: "Müttefikler Türkiye'nin savaşa girmesinin kendileri için yaptığı zararları Türkiye'ye ödetmek istiyorlar. Müttefikler, 1914'de Türkiye'ye bir nota verdiklerini, eğer Türkiye tarafsız kalırsa, Türkiye'ye dokunulmayacağına garanti verdiklerini hatırlatıyorlar ve buna rağmen savaşa girdiklerini belirtiyorlar. Türkiye büyük su yollarını kapatarak müttefiklerin Rusya ve Romanya ile bağı kopardı ve bu yüzden savaş iki yıl uzadı. Bu da müttefiklere milyonlarca can ve binlerce milyon (milyar) paunda mal oldu. Türkiye'nin ödemesi gereken tazminat, çok daha müthişti." Gazete bu yazının altında "İrk Operasyonu" başlığı ile devam eden yazıda,

Türkiye'nin savaş içinde büyük vahşet yaptığını, son yirmi yıldır Ermenilerin emsalsiz bir barbarlıkla katledildiğini ve tahminen 1913-1917 yılları arasında 800.000 Ermeni'nin katledildiğini, 200.000'den çoğunun sürüldüğünü ve 200.000 de Yunanlının sürüldüğünü ileri sürüyordu. "Bu sebeple müttefikler gayri Müslimlerin yaşadığı alanları mutlaka kendileri yönetmelidirler. Müttefikler, İzmir ve Trakya'da Türklerin lehine hiçbir değişikliği kabul etmemelidirler. Çünkü Türkler buralarda azınlıktadırlar. Buralar Türk yönetimine bırakılmaz." diyen gazete aynı metodun Türkiye-Suriye sınırında ve özgür Ermenistan için de uygulanması gerektiğini savunuyordu.⁷⁵

Açıkça görülüyor ki Yunan ilerleyişi barış şartlarının İstanbul Hükümeti'nce onaylanmasının sağlanması ve Ankara'ya bağlanan umutların yıkılması için hazırlanmış bir plânın parçasıydı. Hem Yunan işgal alanı genişlemiş, hem de Ankara'nın yenilgisi bir çok çevrede umutları kırmıştı. Hatta İstanbul Hükümeti'nin oyalama taktiği de sonuçsuz kalmış ve özellikle son sert nota üzerine Osmanlı delegeleri Paris yolunu tutmaktan başka çare bulamamışlardır. Observer 8 Ağustos 1920 tarihli yayınında Reuter Ajansı'nın haberine göre, antlaşmanın Sevr'de salı günü saat 10.00'da imzalanacağını ve Londra'da bulunan Venizelos'un da Paris'e hareket ettiğini bildirdi. Antlaşmanın Türkler tarafından imzalanması İngiliz ve Fransız basınına genel bir sevinç ve rahatlık getirdi. İngiliz basını hemen bütünüyle bu olayı bir zafer olarak nitelerken, Fransız basınında İzmir yöresinin Yunanlılara verilmesinden hoşlanmayanlar ve ekonomik çıkarlarının zarara uğradığını belirten çevreler de vardı.⁷⁶

⁷⁵ Müttefiklerin sözcüsü Millerand'ın ifadesine dayanılarak yapılan bu yorum, Fransız basınında da, Le Temps ve L'Humanite gazetelerinin 19 Temmuz ve 11 Ağustos 1920 tarihli nüshalarında yer alıyordu.

⁷⁶ The Times, Observer, Manchester Guardian, 11-16 Ağustos 1920. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara 1975 s. 100-102.